

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการนำเสนอวรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอโดยแยก
กล่าวเป็นตอน ๆ ดังนี้

- ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน ✓
- ตอนที่ 2 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยสภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์
ทางสังคม ทางการเมือง และทางการศึกษา
- ตอนที่ 3 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในจังหวัดชายแดนภาคใต้
- ตอนที่ 4 บทบาทของโต๊ะอิหม่ามในการสนับสนุนการพัฒนาการศึกษานอกระบบ
โรงเรียน
- ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

- ก) ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ✓
- ข) วัตถุประสงค์และปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ✓
- ค) ประเภทหรือลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ✓

ก. ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้มีผู้ให้ความหมายไว้อย่าง
มากมาย เช่น

คณะกรรมการอำนวยการศึกษาผู้ใหญ่แห่งชาติ ได้กำหนดขอบเขตและความหมาย
ของการศึกษาผู้ใหญ่ในการประชุมเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2514 ไว้ว่า "การศึกษาผู้ใหญ่
คือประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลายที่จัดขึ้นให้แก่ประชาชนที่มีอายุพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ

ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาออกระบบการเรียนในระบบโรงเรียนภาคปกติ" ต่อมาวันที่ 24 มีนาคม 2522 ทางกระทรวงศึกษาธิการได้ยกฐานะ "กองการศึกษาผู้ใหญ่" ขึ้นเป็น "กรมการศึกษานอกโรงเรียน" และได้ขยายขอบข่ายของการศึกษาให้กว้างขวางออกไปโดยให้ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนว่า "เป็นประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้และความสามารถในการด้านความรู้ ทักษะและวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ ประกอบอาชีพและทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น" (วีรชัย มีชอบธรรม และสุภัตรา เพชรสุทธิ 2520 : 2)

ประชุมสุข อาชวอรุ่ง (2518 : 72-76) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า "การศึกษารูปนัย เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบ ไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่เลือกภูมิหลัง และไม่เลือกสติปัญญา ความสามารถ หรือความถนัด ครอบคลุมถึงการศึกษที่ไม่มีพิธีรีตอง เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับคนทุกคนในสังคม จัดกิจกรรมการศึกษาได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน นับเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง"

บรรจง ชูสกุลชาติ (2522 : 17) ให้ความหมายว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือการศึกษาที่พยายามจะจัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือคน ซึ่งผิดหวังในระบบโรงเรียน หรือไม่มีโอกาสที่จะเข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรือไม่ได้รับความเสมอภาคในระบบการศึกษา ในระบบโรงเรียน ให้มีโอกาสได้มีความเสมอภาคและให้สมหวังในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิต อยู่รอดปลอดภัย และดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในสังคม"

อุ้นตา นพคุณ (2523 : 75) ให้คำจำกัดความว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมเชิงการศึกษาที่ไม่ได้จัดขึ้นตามขั้นตอนปกติของการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมซึ่งอาจดำเนินการโดยสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการและความสนใจเชิงการศึกษาของผู้เรียนอย่างประหยัด และสอดคล้องกับปัญหา และสภาพแวดล้อม หลักสูตรระยะสั้น ยืดหยุ่นได้ จบได้ในตัวของมันเอง และใช้เวลาศึกษาน้อย"

สุนทร โคตรบรรเทา (2526 : 14) ได้ให้ความหมายมีสาระสำคัญว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่มีระบบ แต่เป็นระบบที่อยู่นอกโรงเรียนภาคปกติ"

เป็นการศึกษาที่มีแบบแผน มีกฎเกณฑ์ มีหลักสูตร และมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน มีผู้จัด และสามารถบอกได้ว่าเรียนแล้วจะให้อะไร จะรู้อะไร จะจบเมื่อไร จะมีความรู้และทักษะเพิ่มขึ้นอย่างไร เป็นต้น"

ไคลน์ และกิน (Kline and Keehn : 1-3 อ้างถึงใน พินทอง สัตยพันธ์ 2528 : 11) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า "การศึกษานอกโรงเรียนเหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชั่วชีวิต การศึกษาเบ็ดเสร็จ เป็นคำที่หมายถึงชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาระบบในโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาระบบในโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย"

เซฟฟิลด์ และดีโจมา (Sheffield and Diejomaah 1972 : 11 อ้างถึงใน พินทอง สัตยพันธ์ 2528 : 11) ได้กล่าวไว้ว่า "การศึกษานอกระบบเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมการฝึกอบรมและการสอนนอกระบบชั้นเรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคลจากพ่อแม่ จากโรงงาน ไปจนถึงการรณรงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายรู้หนังสือ การศึกษานอกระบบควรจะเป็นบริการที่สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้ผู้ที่จบจากระบบโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม โดยเฉพาะสำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน"

แมคคอล (McCall 1979 : 5 อ้างถึงในพินทอง สัตยพันธ์ 2528 : 12) ได้กล่าวไว้ว่า "การศึกษาในโรงเรียนหมายถึง การศึกษาซึ่งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียนปกติ ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้นหมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ นั้น ๆ การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึง การศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อน ๆ การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ และ

หน่วยพัฒนาต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ"

ฟิลิป เอช คูมมส์ (Philip H. Coombs อ้างถึงใน สุนทร โคตรบรรเทา 2526 : 13) นักเศรษฐศาสตร์การศึกษาผู้มีชื่อเสียงของโลกคนหนึ่ง ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมการศึกษาใด ๆ ที่จัดไว้เป็นอย่างดีมีระบบและมีแบบแผน แต่จัดขึ้นนอกเหนือขอบข่ายโรงเรียนภาคปกติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่กลุ่มประชากร ทั้งเด็กและผู้ใหญ่"

จากความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าคุณสมบัติของ เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2526 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ให้ความหมายไว้ครอบคลุมดี ดังความต่อไปนี้ "การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบแน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสม และความต้องการของผู้เรียน โดยยึดแนวคิดที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักใช้ความคิด รู้จักการตัดสินใจ รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง ช่วยเหลือตนเอง รวมทั้งให้ผู้เรียนมีอิสระภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด"

จากความหมายดังกล่าว ทำให้มองเห็นภาพของการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีระบบ แต่เป็นระบบที่อยู่นอกเหนือโรงเรียนภาคปกติ เป็นการศึกษาที่มีแบบแผน มีกฎเกณฑ์ มีหลักสูตร มีแบบเรียน และมีวัตถุประสงค์แน่นอน มีผู้จัด ผู้เรียนในวัยต่าง ๆ มีระยะเวลาในการเรียน เป็นต้น กิจกรรมที่จัดขึ้นนั้น จัดนอกระบบโรงเรียนภาคปกติในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. เวลา การศึกษานอกโรงเรียนจะจัดนอกเวลาเรียน หรือวันหยุด คือยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน ใช้เวลาเรียนสั้นกว่าในโรงเรียนภาคปกติ

2. สถานที่ ไม่มีข้อจำกัด สามารถจัดได้ทุกที่ที่สะดวกต่อผู้เรียน เช่น บ้าน-ผู้เรียน ศาลาวัด ศาลาประชาคม เป็นต้น

3. ผู้เรียน ไม่กำหนดเพศ อายุ เรียนได้ถ้ามีความประสงค์จะเรียน
4. ผู้สอน ไม่มีการกำหนดพื้นความรู้ของผู้สอน ครูจะเป็นใครก็ได้ที่มีความสามารถ ความชำนาญ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้
5. หลักสูตรและการสอน ไม่มีหลักสูตรเดียวตายตัว ต้องยืดหยุ่นตามความเหมาะสม ทั้งในแง่เนื้อหาสาระและวิธีการเรียนการสอน

ข. วัตถุประสงค์และปรัชญาการศึกษาจากระบบโรงเรียน

วัตถุประสงค์และปรัชญาทางการศึกษาเป็นแนวนโยบายหรือกรอบความคิดที่ทุกประเทศย่อมจะกำหนดปรัชญาขึ้นเป็นของตนเอง โดยวัตถุประสงค์และปรัชญาทางการศึกษาของแต่ละประเทศ ต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับปัจจัยหรือตัวแปรนานาประการของประเทศนั้น ๆ วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็เช่นเดียวกับวัตถุประสงค์โดยทั่วไปของการศึกษาในระบบโรงเรียน คือ ต้องการให้บุคคลมีความรู้ มีทักษะความชำนาญ มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมที่ดี การกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาของสังคมหนึ่ง อาจแตกต่างกันในรายละเอียดไปจากอีกสังคมหนึ่ง เพราะระบบในการปกครอง ระบบทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และทรัพยากรที่มีอยู่ ตลอดจนปัญหาของประเทศไม่เหมือนกัน (อุ้นตา นพคุณ 2523 : 75)

ในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน นอกจากการพิจารณาจากสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของประชากรส่วนใหญ่แล้ว เราควรจะได้พิจารณาถึงค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจของแต่ละประเทศด้วย และด้วยเหตุที่ระบบการศึกษาของชาติ เปรียบเสมือนท่อใหญ่ ซึ่งบรรจุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ทุกสิ่งทุกอย่างครอบคลุมไว้ทุกระบบ วัชรี ชวะอำ และกิ่งแก้ว อัตถการ (2517 : 13) จึงให้เปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ประชากรควรจะได้รับว่าเป็นเสมือน "ท่อเล็กที่สุด" ซึ่งบรรจุทัศนคติ ทักษะและความรู้ ท่อเล็กดังกล่าวนี้ควรจะมีอย่างน้อยที่สุด บรรจุสิ่งที่มีความสำคัญเท่าเทียมกัน และสัมพันธ์กันทุกสิ่ง สิ่งนี้ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นขั้นต่ำสุด ซึ่งแต่ละชาติแต่ละชุมชน ต้องปรับให้เข้ากับสภาพของตน และให้ใช้การไป

กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการศึกษานอกโรงเรียนหน่วยงานหนึ่ง ได้กำหนดวัตถุประสงค์ (ทั่วไป) ในระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์มี 3 ประการ (กระทรวงศึกษาธิการ ม.ป.ป. :8)

1. เพื่อขยายการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างขวางทั่วถึง และสอดคล้องกับแนวการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย ตามความเหมาะสมและสภาพความเป็นอยู่ของประชากรในแต่ละท้องถิ่น
2. เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการกระจายทรัพยากรไปสู่ท้องถิ่นให้มากขึ้น และระดมทรัพยากรจากเอกชนและท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้เกิดประโยชน์สูงสุด
3. เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี มีอาชีพ รู้จักคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ทำประโยชน์แก่สังคมและอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีสันติสุข

สำหรับปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้มีผู้แสดงความคิดเห็นไว้อย่างมากมาย ดังนี้คือ

เพาเวลล์ (Powell 1960 : 41-46 อ้างถึงใน พินพง สัตยพันธ์ 2528 : 13) แห่งสมาคมการศึกษาผู้ใหญ่ที่ชิคาโกได้กล่าวไว้ว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ควรจะต้องเข้าหมายไว้ด้วยการปลดปล่อยคนง่า เพื่อให้เขาได้บรรลุถึงความเจริญตามความสามารถของแต่ละคน ดังนั้นการศึกษาผู้ใหญ่จึงควรเกี่ยวข้องกับสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ การส่งเสริมภายในของแต่ละคน การส่งเสริมภายนอกและการส่งเสริมความสามารถที่จะเป็นสมาชิกของหน่วยสังคมที่เขาอยู่"

ชเวทเวอร์ท และชรอยเคอร์ (Schwert and Schrocder 1969 : 6-7 อ้างถึงใน พินพง สัตยพันธ์ 2528 : 13) กล่าวว่า "นักการศึกษามักจะเกาะติดอยู่กับความคิดที่ว่า ภาระหน้าที่ของเขาคือ ตามความคิดเห็น ความรู้และทักษะที่ถูกต้องให้กับประชาชน แต่จุดสำคัญปัจจุบันนี้เป็นเรื่องของ "มนุษยสัมพันธ์" ซึ่งอยู่ลึกลงไปกว่าที่จะเข้าใจ

เมื่อมองเฉพาะภายนอกเท่านั้น เพราะยังเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ทัศนคติ และค่านิยมอีกด้วย ฉะนั้นสิ่งที่จำเป็นที่สุด คือ ทฤษฎีที่จะผลักดันแนวการศึกษาออกเหนือจากแนวการศึกษาตามแบบฉบับที่มีอยู่ ให้เป็นภาคปฏิบัติเกี่ยวกับการปรับปรุงบุคคลและกลุ่มบุคคล ที่แยกตัวจากแนวทางใหญ่ของสังคม ผู้นำที่จะสามารถแก้ไขได้สำเร็จในด้านนี้ คือ นักการศึกษาผู้ใหญ่ผู้ซึ่งมีหน้าที่ให้การศึกษาเพิ่มเติมแก่ผู้ใหญ่ในเรื่องมนุษยสัมพันธ์ ให้เป็นหลักสำคัญและกิจกรรมที่สืบเนื่องกันนั่นเอง"

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2526 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียน ยึดหลักการศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา ดังนั้นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีรูปแบบ หลักสูตรและระยะเวลาไม่ตายตัว แต่เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้

ทวีป อภิลิทธิ (2523 : 35) กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียนไว้ว่า "การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ และข้อจำกัดของไทยเรา น่าจะยึดถือเป้าหมาย หรืออุดมการณ์ของชาติเป็นสำคัญ นั่นคือการมุ่งให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ให้เคารพยกย่องเทิดทูนศาสนาและพระมหากษัตริย์ ให้เป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญ (ทักษะ) ในการประกอบสัมมาชีพ อย่างมีประสิทธิภาพ และให้คนรู้จักคิดเป็นทำเป็นแก้ปัญหาได้ ทั้งนี้เพื่อความกินดีอยู่ดีของชนในชาติ"

สำหรับในแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน ปรัชญาของ รัตนา พุ่มไพศาล (2525 : 35) ที่นำมาจากสังฆธรรมทางพระพุทธศาสนาว่า "สรรพสิ่งทั้งหลายมีธรรมชาติไม่เที่ยงแท้เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน นั่นคือ "การศึกษานอกระบบโรงเรียนควรเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น" เป็นปรัชญาที่เข้าใจง่าย และน่าจะเป็นปรัชญาที่ใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย"

ค. ประเภทหรือลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีการแบ่งประเภทหรือลักษณะการจัดออกไปมากมาย ส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่อง วิธีการจัด เนื้อหาสาระ บุคลากรกลุ่มเป้าหมาย หรือกิจกรรมทั่วไปของแต่ละโครงการ เพื่อให้มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการเรียนรู้ตามความต้องการของประชาชน และในการพัฒนาแต่ละชุมชน จึงได้มีความคิดเห็นของนักวิชาการ นักปฏิบัติภาคสนาม หรือหน่วยงาน ซึ่งมีความมุ่งหมาย และยึดถือเกณฑ์การแบ่งของตนเป็นหลัก ซึ่งจะ "เหมือน" หรือ "ผิดแผก" ไปบ้างตามแต่ละแนวคิด ดังนี้

บรรจง ชูสกุลชาติ (2522 : 32-37) ได้ให้ความเห็นว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการจัดหลายลักษณะ โดยแยกเป็นประเภท ดังนี้

1. การศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อสอนคนไม่รู้หนังสือ และเพื่อการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย
2. การศึกษาผู้ใหญ่ สำหรับผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ และให้สามารถเรียนต่อสูง ๆ ขึ้นไปในทางความรู้สายสามัญ ตั้งแต่ระดับ 1 (ป. 1-2) ระดับ 2 (ป. 2-4) ระดับ 3 (ป. 5-6) ระดับ 4 (ม. 1-3) ระดับ 5 (ม. 4-6)
3. การศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ เพื่อเป็นการฝึกฝนด้านอาชีพในระยะสั้น เพื่อส่งเสริมการอาชีพของประชาชน
4. การศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อการพัฒนาชนบทและการส่งเสริมการทำงานเป็นทีมของนักศึกษา
5. การศึกษาผู้ใหญ่ แบบการใช้เวลาว่าง โดยการจัดห้องสมุดประชาชน
6. การศึกษาผู้ใหญ่ โดยการจัดหน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ ให้ความรู้ทั่วไปทางโสตทัศนศึกษา

7. การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทต่าง ๆ เช่น แบบมีชั้นเรียน แบบอาสาสมัครเคินสอน แบบอาสาสมัครจากนักศึกษาวิทยาลัยครู แบบสอนโดยพระภิกษุ แบบเบ็ดเสร็จสำหรับหน่วยทหาร และแบบเบ็ดเสร็จสำหรับชาวเขา ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาการไม่รู้หนังสือ ควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาอาชีพ และปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ของประเทศ

8. การศึกษาผู้ใหญ่ แบบกลุ่มสนใจ คือการจัดอบรมตามความต้องการและความสนใจของผู้เรียนโดยไม่จำกัดหลักสูตรวิชาและอาชีพ

9. การศึกษาผู้ใหญ่แบบส่งเสริมการอ่าน โดยการจัดตั้งที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เพื่อดำรงสภาพการรู้หนังสือของประชาชน และการรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

10. การศึกษาผู้ใหญ่ทางวิทยุและไปรษณีย์ เพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

11. การศึกษาผู้ใหญ่ทางสื่อสารมวลชน เพื่อส่งเสริมความรู้และข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ เช่น การเผยแพร่สารการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์และการฝึกอบรมประชาชน เป็นต้น

12. การศึกษานอกโรงเรียน แบบแสดงนิทรรศการในรูปห้องฟ้าจำลอง และพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ

รัตนา พุ่มไพศาล ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อัครสำเนาะ : 17) ได้สรุปประเภทของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย โดยเน้นตามลักษณะเนื้อหาของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโดยกล่าวว่ามี 6 ประเภท คือ

1. ด้านการศึกษาสามัญหรือความรู้พื้นฐาน (General or basic Education) ได้แก่ ด้านความรู้หนังสือ การอ่านออกเขียนได้ กิตติเลขเป็น ตลอดจนมีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม

2. การศึกษาด้านอาชีพ รวมทั้งการเกษตรสหกรณ์ (Occupational Education) ได้แก่ การมุ่งพัฒนาความรู้ทักษะที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และทักษะที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

3. การศึกษาสำหรับการพัฒนาชุมชนและสภาพแวดล้อม (Community Improvement Education) ได้แก่ การให้การศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมท้องถิ่นและสถาบันชาติ ตลอดจนกิจกรรมการต่าง ๆ ในสังคม

4. การศึกษาสำหรับปรับปรุงความเป็นอยู่ในครอบครัว (Family Improvement Education) ได้แก่ การปลูกฝังความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในครอบครัว เช่น ความรู้ความสามารถในเรื่องสุขภาพอนามัยและโภชนาการ การจัดและตกแต่งบ้าน การเลี้ยงเด็ก การซ่อมแซมและปรับปรุงบ้าน ตลอดจนวัสดุเครื่องใช้ต่าง ๆ การวางแผนครอบครัว เป็นต้น

5. การศึกษาประเภทที่มุ่งสร้างคุณสมบัติแห่งชีวิต เช่นการดนตรี ศิลป สันทนาการ การศึกษา ปรัชญาทางศาสนา การพักผ่อนท่องเที่ยว เป็นต้น

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการและการเพิ่มผลผลิต เช่น ความรู้ในเรื่องวิธีเพิ่มประสิทธิภาพและความมั่นคงในวงอุตสาหกรรม และการค้า

เชียรศรี วิวิธสิริ (2527 :11-12) ได้แยกประเภทของการจัดการศึกษานอกโรงเรียน โดยเน้นถึงกิจกรรมการให้ความรู้ จำแนกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ประเภทให้ความรู้พื้นฐาน ได้แก่การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ทั่วไป ทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ มุ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และรู้จักใฝ่หาความรู้ด้วยตนเอง เช่น การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน การเรียนเพื่อารู้หนังสือ

2. ประเภทให้ความรู้ในด้านทักษะวิชาชีพที่ใช้ในการทำงานเพื่อการดำรงชีพ กิจกรรมประเภทนี้เป็นการฝึกทักษะอาชีพต่าง ๆ มีจัดทั้งอาชีพระยะสั้นและระยะยาว รวมทั้ง

กิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาอาชีพที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นด้วย

3. ประเภทให้ข่าวสารข้อมูล หรือความรู้ทั่วไป เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ เป็นการเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาการศึกษาของบุคคลไปตลอดชีวิต ส่วนการจัดเป็นการศึกษาไปเป็นทางการ และเป็นการศึกษาให้ความรู้ผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ รวมทั้งอาศัยแหล่งวิทยาการในชุมชน เช่น ห้องสมุดประชาชน สถานีอนามัย เป็นต้น

4. ประเภทให้การศึกษาต่อเนื่องทั้งสายสามัญและสายอาชีพ เพื่อเพิ่มพูนคุณภาพของบุคคลให้มากยิ่งขึ้น เช่น การจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จชั้นสืบเนื่อง (ระดับ 3-5) การเรียนภาษาอังกฤษในระดับสูง หรือการศึกษาทางไกลที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชจัด

5. ประเภทมุ่งให้การฝึกอบรมเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มทักษะและประสบการณ์ในงานอาชีพให้แก่บุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน ตัวอย่างเช่น การอบรมพัฒนาการของกรมการพัฒนาชุมชน การประชุมสัมมนาผู้บริหาร การอบรมพนักงานบัญชี เป็นต้น

6. ประเภทที่ให้ความรู้เพื่อเสริมสร้างความสมบูรณ์แห่งชีวิต เช่น เรียนดนตรี วาดภาพ สันทนาการ และกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ

อุคม เขยักวงศ์ (2527 : 35-36) กล่าวโดยสรุปว่า ในปัจจุบันการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดดำเนินการอยู่ใน 3 ลักษณะ คือ

1. ชั้นจัดให้ประชาชนมีความรู้พื้นฐาน เป็นความรู้ที่ทุกคนควรมี กวกรู้ในฐานะที่อยู่ในสังคม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างรวดเร็ว โดยการจัดให้ผู้เรียนมีนิสัยคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น รู้จักตัวเอง รู้จักสังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนรู้จักปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ โครงการที่จัดนี้ได้แก่การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ชั้นต่อเนื่อง ฯลฯ

2. ชั้นรักษานิสัยความเป็นคนคิดเป็นให้คงอยู่ และมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ คนคิดเป็นจะคิดถูกต้อง ก็ต่อเมื่อมีข้อมูลที่ถูกต้อง ทันต่อเหตุการณ์ ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาต้องเข้าใจและเชื่อว่าสามารถให้ผู้รับบริการทั่วถึงหรือไม่ โครงการที่สนองวัตถุประสงค์นี้ ได้แก่

การจัดรายการวิทยุ ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และการจัดหน่วยโฮตทัศน์ศึกษา เป็นต้น

3. ชั้นจัดการศึกษาเพิ่มเติมทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เพื่อยกระดับการกินดีอยู่ดีของประชาชน โครงการที่จัด เช่น การจัดกลุ่มสนใจ เป็นต้น

วีระชัย มีชอบธรรม และสุภัทรา เพ็ชรสุทธิ (2521 : 33-57)

ได้กล่าวถึงการจัดประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่ามี 5 ประเภท คือ

1. การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ
2. การศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ
3. ห้องสมุดประชาชน
4. การจัดการศึกษาประชาชน
5. การจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

ฟิลิป คูมบส์ (Philip Coombs 1974 : 5 อ้างถึงใน สุนทร โคตรบรรเทา 2526 : 13) ได้แบ่งประเภทของการจัดการศึกษานอกโรงเรียนออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การศึกษาขั้นพื้นฐานหรือแบบทั่วไป (General Education) หมายถึง การศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือชั้นประถมศึกษาที่กำหนดเป้าหมายให้มีความรู้ในการอ่าน เขียนหนังสือ การคิดเลขคณิต และเข้าใจทางวิทยาศาสตร์พื้นฐานได้ เป็นต้น

2. การศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาความเป็นอยู่ในครอบครัว (Family Education) คือการศึกษาโดยการให้มีความรู้ทักษะและทัศนคติที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาความเป็นอยู่ในครอบครัว เช่นด้านสุขภาพ อนามัย โภชนาการ การวางแผนครอบครัว และการเลี้ยงเด็ก เป็นต้น

3. การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน (Community Development Education) เป็นการศึกษาเพื่อส่งเสริมสถาบันในระดับท้องถิ่น และระดับชาติให้มีการเรียนรู้หลักปฏิบัติงาน

ในรูปต่าง ๆ เช่น สหกรณ์หรือการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีการร่วมมือกัน ช่วยแก้ปัญหาการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนปัญหาในระดับชาติ

4. การศึกษาด้านอาชีว (Vocational Education) เป็นการจัดเพื่อให้มีความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพ หรือเกี่ยวกับการประกอบด้านเศรษฐกิจ เช่น การฝึกอาชีพตัดผม เลี้ยงปศุสัตว์ การทอผ้า และการแก้เครื่องยนต์ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา (2528 : 334-335) ได้สรุปการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยยึดรูปแบบการจัด ซึ่งสรุปกล่าวตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ว่า แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. จัดเป็นแบบแผนแน่นอน เป็นการจัดการศึกษานอกโรงเรียนที่มีหลักการกำหนดไว้แน่นอน คล้ายกับการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการจัดที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนที่ขาดโอกาสในการศึกษาตามปกติ เพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพการงาน หลักสูตรแบบนี้ได้แก่ หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับ 3 และ 4 ที่ใช้แทนหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 3 และ 4 เนื่องจากการเปลี่ยนระบบชั้นเรียนใหม่ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520

2. จัดเป็นแบบแผนพอประมาณ เป็นการจัดหลักสูตรการเรียนระยะสั้น ตามลักษณะวิชา มีทั้งที่จัดสอนเป็นชั้นเรียน และจัดเป็นกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ และทักษะที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีพของประชาชน ซึ่งจัดอยู่ในรูปของโรงเรียน ฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ โรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ประจำที่ และกลุ่มสนใจ

3. จัดแบบไม่เป็นแบบแผน เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์แก่ประชาชน โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ วารสาร วิทยุ โทรทัศน์ จึงไม่จำเป็นต้องจัดเป็นชั้นเรียน เป็นแต่จัดให้มีเป็นห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การจัดนิทรรศการ การอภิปราย การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น นับเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง อันจะก่อให้เกิดความรู้ แล้วนำไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิต และการทำงานของตนได้

กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (อุดม เขยถ่วงศ์ 2527 : 212-213) ได้แบ่งโดยยึดกลุ่มเป้าหมายตามกิจกรรมมี 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กิจกรรมด้านความรู้พื้นฐาน เป็นการให้ความรู้เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต มุ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีเครื่องมือในการประกอบอาชีพ และรู้จักศึกษาข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบในการคิด การตัดสินใจในการดำรงชีวิตประจำวัน กิจกรรมประเภทนี้จะมีลักษณะกำหนดในขั้นสูงกว่าได้ โดยจัดเป็นการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับ 3-4 และการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญระดับ 1-2 และที่ 5

2. กิจกรรมด้านทักษะเพื่อการดำรงชีวิต เป็นการเพิ่มพูนความรู้และทักษะอาชีพ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน และการดำรงชีวิต เป็นรูปแบบของการศึกษาที่จัดขึ้นตามความต้องการ และความพร้อมของประชาชน เป็นการศึกษาที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดียิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ กิจกรรมประเภทนี้จะมีลักษณะของการฝึกทักษะอาชีพต่าง ๆ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยจัดในรูปของโรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ประจำที่ โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ และกลุ่มสนใจ

3. กิจกรรมด้านข่าวสารข้อมูล เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์หรือความรู้รอบตัว เพื่อนำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน กิจกรรมประเภทนี้จัดขึ้นเพื่อป้องกันการลืมนหนังสือ เพื่อย้าและส่งเสริมความรู้ความคิคริเริ่มสร้างสรรค์ต่าง ๆ โดยจัดในรูปของการให้บริการความรู้ผ่านสื่อมวลชนทุกชนิด และแหล่งวิชาความรู้ที่สามารถเรียนด้วยตนเองทุกเรื่อง และทุกเวลา นอกจากนี้ยังได้จัดที่ตั้งที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัด และอำเภอ การจัดการศึกษาทางวิทยุและไปรษณีย์ การจ้ครายการวิทยุและโทรทัศน์ การผลิตเอกสารสิ่งพิมพ์สำหรับชนบท บริการด้านโสตทัศนศึกษา ทั้งหน่วยเรือและหน่วยรถ ตลอดจนการจัดนิทรรศการความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งแบบประจำและเคลื่อนที่

สำหรับ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อุ้นตา นพคุณ 2523 : 23) ได้แบ่งประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้เป็น 5 ประเภท โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายประชากรดังนี้

1. การศึกษาแม่และเด็ก หรือการศึกษาครอบครัว (Maternal and Child Education or Family Education)
2. กิจกรรมองค์กรเยาวชน (Youth Organization Activities)
3. การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education)
4. การศึกษาชุมชนหรือพัฒนาชุมชน (Community Education or Community Development)
5. การศึกษาจัดพิเศษหรือการศึกษาต่อเนื่อง (Special Education Programmes and Continuing Education)

จากการที่ได้วิเคราะห์ดูในหลายทัศนะ และดูผลการปฏิบัติงานของแต่ละองค์กรแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย ปัจจุบันสรุปแล้วมี 4 ประเภท คือ

1. ประเภทวิชาการหรือวิชาเนื้อหา คือ **การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่** แต่ละหน่วยงานหรือองค์กรจัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียน หรือผู้มารับบริการนั้นได้มีความรู้ เกิดประสบการณ์ในวิชาหนังสือ หรือเนื้อหาที่เป็นวิชาการ เป็นทฤษฎี ตั้งแต่ขั้นอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น เรื่อยไปจนถึงส่งเสริมต่อยอดให้ถึงระดับมหาวิทยาลัย แก่ผู้ที่ไม่มีหรือพลาดโอกาสทางการศึกษาในระบบปกติ จนมีวุฒิ ตักดีและสิทธิ์ ตามระดับที่ศึกษานั้น ๆ
2. ประเภทวิชาชีพ คือ **การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อมุ่งส่งเสริม** ให้ผู้เรียน หรือผู้มารับบริการ ได้เรียนรู้ในด้านอาชีพ การงาน การฝึกฝีมือ ฝึกทักษะ ขำนาญการเพิ่มเติม เพื่อพัฒนาอาชีพ ชีวิตการงานของตน จากไม่รู้ไม่เป็นไปจนถึงเพิ่มทักษะใหม่ มีความชำนาญตามความก้าวหน้า ของเทคโนโลยีสมัยใหม่
3. ประเภทวิชาชีพชีวิต คือ **การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทหนึ่งที่มี** มุ่งเสริมสร้างความสมบูรณ์แห่งชีวิต ความสุขสงบทางจิตใจแก่บุคคล การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดพัฒนาตนเอง มีคุณธรรมจริยธรรม สุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์

4. ประเภทวิชาสังคม คือ การให้การศึกษากับบุคคลในรูปแบบต่าง ๆ ในฐานะที่ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ให้ความรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ก้าวหน้าของสังคม รวมทั้งการปฏิบัติตนตามสิทธิหน้าที่ รู้กฎกติกาของสังคม เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้อง ปรับปรุงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

ตอนที่ 2 จังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัดชายแดนภาคใต้ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยหมายถึงเอาจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซีย มี 4 จังหวัด คือ จังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดสตูล ในการนำเสนอจะไม่แยกออกเป็นแต่ละจังหวัด แต่จะกล่าวรวมกันใน 4 ประเด็นหลักต่อไปนี้

- ก. สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์
- ข. สภาพทางสังคม
- ค. สภาพทางการเมือง
- ง. สภาพทางการศึกษา

ก. สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์

จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยโดยภาพรวมจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่อยู่บนฝั่งทะเลด้านตะวันออกของแหลมมะละยู ได้แก่ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส อีกส่วนหนึ่งตั้งอยู่บนฝั่งทะเลด้านตะวันตกของแหลมมะลายูติดกับมหาสมุทรอินเดีย คือจังหวัดสตูล แต่พื้นที่ทั้งหมดจะติดต่อกันโดยตลอด และเกือบทุกจังหวัดยกเว้นจังหวัดปัตตานี จะมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซีย

1. จังหวัดยะลา อยู่ห่างได้สุดฝั่งตะวันออกของประเทศไทย ไม่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเล มีพื้นที่ประมาณ 4,521 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ และมีภูเขาเตี้ย ๆ สลับซับซ้อนไปเกือบทุกอำเภอ บางส่วนเหมาะแก่การทำนา ทำสวนผลไม้และสวนยางพารา ส่วนตอนล่างไปจะมีภูเขาสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยสภาพทั่วไปจะมีอุณหภูมิค่อนข้างสูง

จึงมีฝนตกชุกตลอดปี พื้นที่อุดมสมบูรณ์ดี การปกครองจะแบ่งออกเป็น 6 อำเภอ 55 ตำบล 292 หมู่บ้าน

ในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีเทศบาล 2 เป็นเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบล มีสุขาภิบาล 5 แห่ง (สำนักงานจังหวัดยะลา 2530 : 2-3)

จังหวัดยะลามีพื้นที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซียอยู่ 4 อำเภอ คือ

1.1 อำเภอยะหา มีอาณาเขตติดต่อกับรัฐเคดาห์ พื้นที่ชายแดนเป็นป่า

1.2 อำเภอบันนังสตา มีอาณาเขตติดต่อกับรัฐเคดาห์ พื้นที่ชายแดนเป็นป่า

1.3 อำเภอธารโต มีอาณาเขตติดต่อกับรัฐเคดาห์ พื้นที่ชายแดนเป็นป่า

1.4 อำเภอเบตง มีอาณาเขตติดต่อกับรัฐเปรัก มีทางหลวงแผ่นดินติดต่อกันที่อำเภอเบตงประมาณ 7 กิโลเมตร รวมระยะแนวชายแดนไทยที่ติดต่อกับมาเลเซียใน

จังหวัดยะลายาว 192 กิโลเมตร (สำนักงานจังหวัดยะลา 2530 : 39)

2. จังหวัดปัตตานี ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกติดกับอ่าวไทย มีพื้นที่ประมาณ 2,109 ตารางกิโลเมตร รูปร่างของจังหวัดคล้ายข้างหมอบ สภาพส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำใหญ่ 2 สาย คือแม่น้ำปัตตานี และแม่น้ำสายบุรี สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินเหนียวและดินร่วนปนทราย จึงเหมาะแก่การปลูกข้าวและพืชไร่ ในฤดูฝนจะมีน้ำท่วมอยู่เสมอ สภาพอากาศโดยทั่วไปจะร้อนชื้นมีฝนตกชุก เพราะอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีอากาศอบอุ่นตลอดปี ภายในจังหวัดมีแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่สำคัญมากมาย การปกครองแบ่งออกเป็น 8 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ 111 ตำบล 579 หมู่บ้าน

ในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีเทศบาล 2 เป็นเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบล ก็มีสุขาภิบาล 8 แห่ง (สำนักงานกฤษฎีกา 2526 : 20-21)

3. จังหวัดนราธิวาส ตั้งอยู่ใต้สุดบนชายฝั่งด้านตะวันออกของแหลมมลายู ติดกับประเทศมาเลเซีย มีพื้นที่ประมาณ 4,475 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ

มีภูเขาแทรกบ้าง อากาศร้อนชื้น ฝนจะตกชุกตลอดปี จึงเหมาะแก่การทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 74 ตำบล 459 หมู่บ้าน

ในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีเทศบาล 2 เป็นเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบล และมีสุขาภิบาล 8 แห่ง (สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา 2530 : 4-5)

จังหวัดนครราชสีมาเป็นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซีย 3 อำเภอ คือ ที่อำเภอตากใบ อำเภอแว้ง และอำเภอสุโงโก-ลก ทั้ง 3 อำเภอตั้งอยู่ริมแม่น้ำสุโงโก-ลก ซึ่งเป็นเขตแดน ส่วนทางฝั่งตรงกันข้ามเป็นรัฐกลันตันของประเทศมาเลเซีย แม่น้ำสุโงโก-ลกเป็นแม่น้ำเล็ก ๆ สามารถใช้เรือพายข้ามไปมาติดต่อกันได้ตลอดปี นอกจากนี้ยังมีทางรถไฟและรถยนต์ข้ามประเทศย่านอำเภอสุโงโก-ลกได้อีกทางหนึ่งด้วย (จังหวัดนครราชสีมา 2516 : 6)

4. จังหวัดสตูล ตั้งอยู่ใต้สุดของประเทศไทย ด้านฝั่งทะเลอันดามัน เป็นจังหวัดขนาดเล็ก มีพื้นที่ประมาณ 2,786 ตารางกิโลเมตร รูปร่างของจังหวัดคล้ายหินปะการัง เป็นภูเขาเตี้ย ๆ เสีย 18.99 % นอกนั้นเป็นเกาะแก่งน้อยใหญ่ มีพื้นที่ราบและเนิน 81.01 % สภาพอากาศจะอบอุ่นสบายดี เหมาะแก่การทำสวนผลไม้ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 35 ตำบล 239 หมู่บ้าน

ในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีเทศบาล 1 แห่ง และมีสุขาภิบาล 3 แห่ง (สำนักงานจังหวัดสตูล 2530 : 9)

จังหวัดสตูลมีพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซียได้ที่อำเภอเมืองสตูล โดยสามารถติดต่อกับรัฐเปอรลิสของประเทศมาเลเซีย (จังหวัดสตูล 2516 : 2)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบเนื้อที่ ประชากร และเขตการปกครอง ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

	ยะลา	นราธิวาส	ปัตตานี	สตูล
เนื้อที่ (ตร.กม.)	4,521.078	4,475.430	2,109	2,786.8
ประชากร	317,054	504,857	472,438	192,406
อำเภอ	6	10 อ. 1 กิ่ง อ.	8 อ. 3 กิ่ง อ.	4 อ. 2 กิ่ง อ.
ตำบล	55	74	111	35
หมู่บ้าน 292	292	459	579	239
หน่วยงานส่วนกลาง มาตั้งอยู่	39	76	59	25
หน่วยงานของรัฐวิสาหกิจ	12	40	8	7
องค์การบริหารส่วนจังหวัด	1	1	1	1
เทศบาล	2	2	2	1
สุขาภิบาล	5	8	8	3

จะเห็นว่าอาณาเขตบริเวณของจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซียดังกล่าว เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้สภาพทางภูมิประเทศบางท้องที่ได้มีเครื่องกั้นพรมแดนตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา หรือมหาสมุทร ไว้เป็นที่ซัดแย้งแล้วก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นอุปสรรคสำคัญที่จะกีดกันไม่ให้ชนในชาติทั้งสองไปมาหาสู่กัน ทางสัญจรไปมาโดยสะดวก และในบางกรณีอาจจะสะดวกกว่าที่จะติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศเสียอีกจึงทำให้มีผลต่อขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมจากดินแดนของประเทศมาเลเซีย ที่หลั่งไหลเข้ามาได้โดยสะดวก ไม่ว่าจะเป็นด้านผู้คน ศาสนา และอื่น ๆ อีกหลายประการ จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีสภาพคล้ายคลึงกับประเทศมาเลเซียมากกว่าประเทศไทย ทั้ง ๆ ที่จังหวัดเหล่านี้ อยู่ในอาณาจักรของไทย

ข. สภาพทางสังคม

จังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วยประชาชนพื้นเมืองที่มีลักษณะสังคมและวัฒนธรรมบางอย่างแตกต่างไปจากประชาชนพื้นเมืองในภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการนับถือศาสนา ภาษา จารีตประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะทั้งหลายทั้งปวงนี้จะไปมีส่วนคล้ายกับประเทศเพื่อนบ้านคือประเทศมาเลเซีย จนบางครั้งมีผู้ไม่หวังดีต่อประเทศไทยได้แสวงหาผลประโยชน์ทางการเมือง โดยอ้างว่าชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีเชื้อชาติเดียวกัน จึงพยายามหาทางแทรกแซง เพื่อแยกประชาชนจากการปกครองของไทยไปขึ้นกับประเทศมาเลเซีย หรือให้แยกตัวตั้งเป็นรัฐใหม่ขึ้นปกครองด้วยตนเองบ้าง แต่โดยปกติแล้วจะเห็นว่าโครงสร้างทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมไทยเราโดยทั่วไป คือ เป็นครอบครัวใหญ่ประกอบด้วยสามี ภรรยา ลูก ๆ ปู่ย่า ตายาย และอาจมีญาติรวมอยู่ด้วย สามีจะเป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้อาวุโส น้อยจะเคารพผู้อาวุโสสูงสุด ประกอบอาชีพและรักใคร่กลมเกลียวเกื้อกูลกันอย่างดียิ่ง

เพื่อที่จะได้ทราบสภาพทางสังคมของจังหวัดชายแดนใต้ถูกต้อง จึงแยกพิจารณาออกเป็นด้านต่าง ๆ คือ

1. ภาษา ปรากฏว่าชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยกเว้นจังหวัดสตูล) ส่วนใหญ่จะพูดภาษาไทยไม่ได้ ที่พูดภาษาไทยได้ก็มักไม่ถนัดนัก ต่างพากันใช้ภาษา

มลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน เป็นสื่อกลางในการติดต่อ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการศึกษาภาษาไทยอยู่ในเกณฑ์ต่ำ เพราะส่วนมากจะอุทิศเวลาให้กับการศึกษาศาสนา ซึ่งมีการใช้ภาษามลายูเป็นสำคัญ เมื่อจะติดต่อกับทางราชการ จึงต้องจัดให้มีล่ามแปล ในสาขาที่ชาวไทยมุสลิมพูดภาษาไทยไม่ได้พอสมควร (ประกิจ ประจวบจันติก 2516 : 36)

1.1 ประชาชนใช้ภาษามลายูเป็นส่วนใหญ่ ผู้ที่พูดภาษาไทยได้มีเพียงกลุ่มน้อย จึงถูกอิทธิพลของกลุ่มใหญ่ครอบคลุมนำมาใช้ภาษามลายูมาเป็นเวลานาน

1.2 มุสลิมบางคนเข้าใจผิดว่าศาสนาอิสลามห้ามพูดภาษาไทย ถ้าพูดภาษาไทยจะเป็นบาป

1.3 การบังคับเด็กเข้าเรียน ยังไม่ได้บังคับอย่างจริงจัง เพราะเกรงจะเกิดผลกระทบทางการเมือง การจัดการศึกษายังไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร ระยะเวลาเรียนและถูกฝึกพูดภาษาไทยในโรงเรียนมีน้อย จบออกไปอยู่บ้านไม่มีโอกาสพูดไทย อยู่ไม่นานจึงลืมหมด

1.4 การคมนาคมไม่ดี ทำให้การถ่ายเทของวัฒนธรรมด้านภาษาจึงมีน้อย มุสลิมจึงไม่เห็นความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์นอกท้องถิ่น และความก้าวหน้าของโลกภายนอก จึงพูดภาษามลายูท้องถิ่นที่ตนใช้อยู่เป็นประจำ

1.5 เกิดจากความละอายและความกลัว ผู้ที่พูดและฟังภาษาไทยรู้เรื่อง จะไม่ยอมพูดเพราะกลัวผิด และกลัวว่าเพื่อนมุสลิมด้วยกันหาว่า จะเปลี่ยนศาสนา

1.6 ชาวสิ่งจูงใจให้อยากพูดภาษาไทย รวมทั้งด้านการบันเทิงและสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ยังไม่เพียงพอ ทำให้มุสลิมรับฟังจากประเทศมาเลเซีย

1.7 ถูกข่มขู่จากบุคคลอื่นที่ตั้งใจ จะให้เกิดความแตกแยก และชาตินิยม กลัวว่าภาษาไทยจะกลืนชาติให้เป็นคนไทย จึงไม่ยอมพูดภาษาไทย

และสาเหตุสำคัญที่ชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามไม่นิยมพูดภาษาไทยนั้น เพราะได้เกิดความเชื่อในกลุ่มของพวกตนว่า การพูดหรือการเขียนภาษาอื่นที่มีไปภาษาของศาสนาตนนั้นเป็นบาป ภาษาไทยเป็นภาษาของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ผู้ที่ไปเรียนภาษาของชนชาติอื่นศาสนาอื่น อาจถูกกล่าวหาว่าเป็นคนนอกศาสนา ผลที่เกิดขึ้นคือชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม

จะมีความรู้สึกว่าคุณมีใช่คนไทย และกลับมีความรู้สึกว่าคุณเป็นชนกลุ่มเดียวกับผู้ที่พูดภาษาเช่นเดียวกับตน (เปรมจิต บุตรสีทา 2524 : 4)

2. ศาสนา ประชากรในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีผู้นับถือศาสนาอิสลามมากกว่าผู้นับถือศาสนาพุทธเกือบ 3 เท่า เมื่อแยกเป็นรายจังหวัดแล้วปรากฏว่า จังหวัดปัตตานีมีผู้นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุดถึงร้อยละ 81.94 จังหวัดนราธิวาสมีร้อยละ 77.72 จังหวัดยะลามีร้อยละ 71.85 และจังหวัดสตูลมีร้อยละ 66.66

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรจำแนกตามศาสนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัด	ทั้งหมด	จำนวนประชากร		
		ถืออิสลาม	ถือพุทธ	อื่น ๆ
ปัตตานี	466,384	381,706 81.94 %	84,282 18.05 %	396 0.01 %
นราธิวาส	452,006	351,299 77.72 %	96,051 21.25 %	4,656 1.10 %
ยะลา	296,928	213,342 71.85 %	65,324 22.00 %	18,268 6.15 %
สตูล	151,458	10,096 66.66 %	48,739 32.18 %	92,623 1.16 %

ที่มา : รายงานผลการวิจัยโครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2526

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบสถานประกอบศาสนิกและการนับถือศาสนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัด	ที่ประกอบศาสนิก			การนับถือศาสนา			
	วัด	สำนักสงฆ์	มัสยิด	โบสถ์	อิสลาม	พุทธ	อื่น ๆ
ยะลา	20	18	260	3	71.85%	22%	6.15%
นราธิวาส	59	10	439	2	77.72%	21.25%	1.10%
ปัตตานี	77	9	460	2	81.94%	18.05%	0.01%
สตูล	19	11	136	1	66.66%	32.18%	1.16%

จากตัวเลขที่ปรากฏจะเห็นได้ว่า จำนวนประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีค่อนข้างสูงมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากข้อบังคับของศาสนาอิสลามได้บัญญัติไว้ว่า "ห้ามผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามไปนับถือศาสนาอื่น ถ้ามีบุคคลใดบุคคลหนึ่งในครอบครัวเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น บุคคลนั้นจะถูกตัดขาดจากครอบครัว ญาติพี่น้องหรือสังคมนของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม" โอกาสที่คนในศาสนาอิสลามจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่นจึงมีน้อยและอีกประการหนึ่งคือ ห้ามผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามแต่งงานกับบุคคลนอกศาสนา หรือถ้ามีการแต่งงานเกิดขึ้น ผู้ที่นับถือศาสนาอื่นจะต้องเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามเช่นเดียวกัน กฎข้อบังคับเหล่านี้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามได้ยึดถือและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมาก ซึ่งแตกต่างจากข้อบังคับของศาสนาพุทธ ที่มีอิสระที่จะเลือกแต่งงานกับคนนอกศาสนา และเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่นใดก็ได้ (เปรมจิต บุตรสีทา 2524 : 5) ดังนั้นจึงสามารถประมาณได้ว่าตัวเลขของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจึงไม่มีโอกาสที่จะลดต่ำกว่าที่ปรากฏ หากแต่มีวันที่จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

3. ชนบทธรรมนิยม ประเพณีและวัฒนธรรม ปรากฏว่าชนบทธรรมนิยม ประเพณี และวัฒนธรรม มีส่วนสัมพันธ์กับข้อปฏิบัติทางศาสนาอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะหลักปฏิบัติทางศาสนาได้กำหนดข้อปฏิบัติไว้ทุกแง่ทุกมุม จนสามารถกล่าวได้ว่า "ข้อปฏิบัติทางศาสนาอิสลาม เป็นธรรมนูญแห่งชีวิต (Code of life) ที่มุสลิมต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด" (วินัย ครุวรรณพัฒน์ 2522 : 67)

ด้วยเหตุที่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีชนบทธรรมนิยมประเพณี และวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมของประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีอาณาเขตที่อยู่ติดกันและมีความเกี่ยวพันทางประวัติศาสตร์มาช้านาน ทำให้มีวัฒนธรรม ชนบทธรรมนิยม ประเพณี ไม่ว่าจะด้านศาสนา ภาษาพูด การแต่งกาย การสมรส การทำมาหากิน จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง หรือคล้ายคลึงกันมากที่สุด

จึงพอสรุปสภาพและปัญหาสังคมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ว่า เนื่องมาจากศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เข้มงวด ไม่มีลักษณะยืดหยุ่น (flexible) หรือใจกว้างขวาง (toleration) จึงทำให้ชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นชุมชนที่ปิด (closed community) มีลักษณะค่อนข้างไปในทางแยกตัวโดดเดี่ยว (esotaed) จากชุมชนอื่น จะเห็นได้จากพิธีกรรมทางศาสนา ชนบทธรรมนิยม ภาษา ความเชื่อ และวิถีชีวิตประจำวันที่ไม่ปะปนเกี่ยวพันหรือติดต่อกับชุมชนอื่น การประกอบอาชีพ การตั้งครอบครัว ความสัมพันธ์ในวงศาควาญาติ หรือการสังคัมระหว่างกัน (มงคล สุวรรณโชติช่วง 2512 : 98) สภาพเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญคือ เป็นชุมชนปิดยากต่อการทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม เขาเหล่านี้จะยอมรับและยึดถืออยู่เฉพาะลักษณะของตัวเอง วัฒนธรรมอื่นจะไม่ยอมรับ การให้ความสนใจหรือการเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การปฏิบัติ หรือกิจกรรมของชุมชนอื่น ๆ เช่น การศึกษาภาษาไทย การสมาคมใกล้ชิดกับคนในศาสนาอื่น ถือว่าเป็นการละทิ้งศาสนาอิสลาม จะเป็นผลร้ายต่อศาสนาของคน ดังนั้นจึงทำให้ชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามเหล่านี้กลับไปสนใจความเคลื่อนไหวของประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีประชาชนนับถือศาสนาเดียวกับคน มีวัฒนธรรม ประเพณีที่คล้ายคลึงกับคนเสียในที่สุด

จากสาเหตุดังกล่าวมา ทำให้ชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามมีความคิดฝังใจว่า คนมิใช่คนไทย จึงเป็นผลทำให้คนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามบางกลุ่มได้ถือเอาความแตกแยก

เหล่านี้มาเป็นเหตุผลในการแบ่งแยกตัวเองออกจากการปกครองของไทย จนเป็นปัญหาเรื้อรังที่แก้ไม่สิ้นสุด ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน "รัฐบาลจึงมีความโน้มเอียงที่จะผสมผสานให้ชาวไทยมุสลิมมีความรู้สึกนึกคิดเป็นคนไทยอย่างแท้จริง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า รัฐบาลจะหาทางทำลายภาษา วัฒนธรรม ขบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาวไทยมุสลิม ตรงกันข้ามกลับพยายามรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามไว้ แต่ขณะเดียวกันก็ปรารถนาจะให้ชาวไทยมุสลิมรับเอาวัฒนธรรมของไทยทั้งชาติด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาไทย" (ชัจจ์ชัย บุรุษ-พัฒน์ 2527 : 13)

ค. สภาพทางการเมือง

โดยทั่วไปประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งจังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส จังหวัดปัตตานี และจังหวัดสตูล โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่จะไม่ค่อยเอาใจใส่ต่อเรื่องการเมืองมากนัก มุ่งแต่ทำมาหากินด้วยความสงบสุข จะมีอยู่บ้างก็เฉพาะนักการเมือง หรือลูกหลานของอดีตผู้ครองนครที่สูญเสียอำนาจไป ชาวไทยมุสลิมผู้ที่เคร่งครัดในทางศาสนาและเชื่อผู้นำทางศาสนาอย่างจริงจัง โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลและข้อเท็จจริงตลอดจนความเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้น เมื่อผู้นำทางศาสนาคิดชักจูงไปในทางการเมือง แล้วจะสามารถชักจูงได้อย่างง่ายดายและเหนียวแน่นด้วย

จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผ่านมามีการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพียง 3 จังหวัด คือ จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดปัตตานี ส่วนจังหวัดสตูลไม่ค่อยมีปัญหามากนัก อาจจะเป็นเนื่องมาจากประชาชนส่วนใหญ่พูดภาษาไทย และถูกแวดล้อมอยู่ด้วยผู้ใช้ภาษาไทยก็ได้

สภาพทางการเมืองที่ได้สร้างปัญหาความยุ่งยากให้กับรัฐบาลมาทุกยุคทุกสมัย และมีผลกระทบต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ หากจะพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะมีปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ

1. เกิดจากการเมืองภายในประเทศ คือ จังหวัดชายแดนภาคใต้บางจังหวัดในประวัติศาสตร์มีฐานะเป็นประเทศราช และมีปัญหาในการปกครองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เกิดความไม่สงบทางการเมืองมาโดยตลอด เมื่อใดที่ประเทศยุ่งยากมีข้าศึกมาประชิดติดแดนมีการแย่งชิง

หรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติขึ้น บรรดาหัวเมืองมลายูก็จะแข็งเมือง ทวีความรุนแรงขึ้นจนต้องยกทัพมาปราบกันทุกยุคทุกสมัย จนถึงกับต้องมีการแต่งตั้งบุคคลทั้งส่วนกลางและบรรดาพระยาเมืองของท้องถิ่นขึ้นปกครอง ประกอบกับในบางครั้งจะเกี่ยวเนื่องกับการขัดผลประโยชน์ และมีการลดอำนาจบารมีลงไปบ้าง จึงทำให้มีผลสืบเนื่องเกิดความขัดแย้งแตกแยกกันจนถึงปัจจุบัน บรรดาพรรคพวกและลูกหลานของพระยาเมืองเดิมที่ถูกลดอำนาจ หรือเสียผลประโยชน์เหล่านั้น ได้ดำเนินการหาวิธีปลุกปั่นคือเอาความแตกแยกต่าง ๆ ทางศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง มาเป็นข้ออ้างยุยงให้ชาวไทยมุสลิมได้ร่วมมือก่อการกบฏจนเกิดมีขบวนการแบ่งแยกดินแดน ที่ไม่พอใจทั้งเจ้าเมืองเดิมและรัฐบาลกลางได้ก่อตัวตั้งกลุ่มขึ้นมาอย่างมากมาย ที่เด่นชัดเช่นกลุ่มของพระยาวิชิตภักดี (อับลูกกาเดร์) (วินัย กรูวรรณพัฒน์ 2522 : 82-84) ที่ไม่พอใจพระยาสุขุมนัยวินิจ (ปั้น สุขุม) ข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลนครศรีธรรมราช จนกระทั่งแม้ตัวพระยาวิชิตภักดีเสียชีวิตลงแล้ว ก็ยังมีกลุ่มพวก คนกูมะไฮยิดดิน บุตรชายได้สืบทายาทกับสมุนดำเนินการทางการเมืองต่อ เพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือบุคคลในชายแดนไทยให้ต่อต้านรัฐบาลไทย เพื่อแบ่งแยกดินแดนให้ได้ในที่สุด โดยมีนายหะยี สุทรง, นายหะยี อาหมีน โค๊ะมีนาส, คนกู ปัตตารอนาเชร์, คนกู ยะลานาเชร์ เป็นต้น ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มที่มีบทบาท มีอิทธิพลมากอยู่ในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดำเนินการทางการเมืองอยู่ทั้งในที่ลับและในที่แจ้งเรื่อยมา

ภายหลังขบวนการแบ่งแยกดินแดนได้แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ หลายกลุ่ม และได้สร้างอิทธิพลมีด ช่มชู้ บังคับให้ประชาชนตกเป็นผู้สนับสนุนด้วยเงินทองและเสบียงอาหาร ทั้งที่เต็มใจและไม่เต็มใจขึ้นมากมาย แต่เนื่องจากขบวนการแบ่งแยกดินแดนต้องหลบซ่อนอยู่ในป่า และไม่สามารถตั้งองค์กรที่เข้มแข็งในเขตที่มีประชากรหนาแน่นได้ คงมีแต่เคลื่อนไหวอยู่อย่างลับ ๆ จนถึงปัจจุบัน และยิ่งมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นด้วย เพราะมีส่วนสัมพันธ์กับปัจจัยหลายฝ่าย เช่น การแย่งชิงอิทธิพลกันเองระหว่างกลุ่ม การแทรกแซงและบ่อนทำลายของโจรจีนคอมมิวนิสต์ คอมมิวนิสต์ไทย ตลอดจนโจรธรรมคา (วินัย กรูวรรณพัฒน์ 2522 : 89) บางโอกาส ปัจจัยเหล่านี้พอจะร่วมมือกันได้ในบางเรื่อง เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเป็นศัตรูร่วม แต่ถ้าวิเคราะห์ถึงความเป็นมาควบคู่กับการเคลื่อนไหวในปัจจุบันแล้ว ขบวนการแบ่งแยกดินแดนทำงานสำเร็จลงได้ยาก เพราะผู้นำขบวนการได้รับ

การสนับสนุนจากประชาชนน้อยลง วิธีการหาเงินสนับสนุนก็ได้สร้างความไม่พอใจให้กับประชาชนบางกลุ่มแล้ว รวมทั้งความพยายามแก้ปัญหาของรัฐบาลไทยอย่างจริงจังด้วย แต่อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ดังกล่าวอาจจะเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา รวมทั้งระบบการเมืองระหว่างประเทศ จะมีส่วนกำหนดขนาดของขบวนการแบ่งแยกดินแดนเหล่านี้ด้วย

2. เกิดจากการเมืองภายนอกประเทศ ความเคลื่อนไหวเพื่อแบ่งแยกดินแดน นอกจากเป็นปัญหาการเมืองภายในประเทศแล้ว ยังมีส่วนทำให้เกิดความยุ่งยากทางการเมืองระหว่างประเทศด้วย เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศต่าง ๆ ที่นับถือศาสนาอิสลามหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันและมีสภาพสังคม วัฒนธรรม ที่ใกล้เคียงกันมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีประเทศอินโดนีเซีย ประเทศอังกฤษ กลุ่มประเทศอาหรับบางประเทศ และประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามอื่น ๆ ตลอดจนสภามุสลิมโลก (วินัย คุรุวรรณพัฒน์ 2522 : 90)

กลุ่มต่าง ๆ ที่ดำเนินการเพื่อสร้างปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีหลายกลุ่มที่เด่นชัด เช่น

2.1 กลุ่มชาตินิยมมาลายู ได้เรียกร้องความช่วยเหลือไปยังประเทศมุสลิมต่าง ๆ เช่น ปากีสถาน ประเทศกลุ่มอาหรับ อินโดนีเซีย อินเดีและพม่า และกลุ่มประเทศเหล่านี้ได้ให้ความช่วยเหลืออยู่อย่างลับ ๆ (วินัย คุรุวรรณพัฒน์ 2522 : 94)

2.2 กลุ่มพรรคแพนมาลายันอิสลามิก (Pan Malayan Islamic Party - PMIP) หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า พรรคปาส (PAS) พรรคนี้ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในรัฐกลันตันมากที่สุด และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมากด้วย พรรคนี้ประกอบด้วยพวกหัวรุนแรงทางศาสนาอิสลาม และมีชาตินิยมสูง ไม่ต้องการให้ชาติอื่นมาปกครองชาวไทยมุสลิม นอกจากชาวมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามเท่านั้น จึงได้ยุยงให้ความช่วยเหลือ ฝึกอบรม และส่งอาวุธแก่กลุ่มต่าง ๆ โดยดำเนินการแบ่งแยกดินแดนอย่างลับ ๆ มีหัวหน้าพรรค คือ คะโต๊ะ๊ะ หะยี โมฮัมเหม็ด ฮัสรี บิน ฮะยี มุคา (โมฮัมเหม็ด ฮัสรี) (วินัย คุรุวรรณพัฒน์ 2522 : 95)

2.3 กลุ่มของกักตักคาร์ฟี ผู้นำลิเบียซึ่งได้ให้การสนับสนุนขบวนการแบ่งแยกดินแดน ทั้งกำลังใจและด้านการเงินเป็นอย่างมาก ในขณะนี้ก็มีผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ไปเข้าพบและขอคำปรึกษาเพื่อดำเนินการนี้อย่างลับ ๆ เป็นประจำด้วย

2.4 กลุ่มสมาชิกสภามุสลิมโลก ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่กรุงเบรุต ประเทศเลบานอน ได้ให้การสนับสนุนขบวนการแบ่งแยกดินแดนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มานานแล้ว และได้ส่งบันทึกกล่าวหารัฐบาลไทยครั้งหนึ่งเมื่อเดือน มิถุนายน 2517 โดยกล่าวหาว่ารัฐบาลไทยทำลายเอกลักษณ์มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จนเป็นเหตุให้มุสลิมต้องการแบ่งแยกเพื่อปกครองตนเอง (วินัย กรุวรรณศัพท์ 2522 : 98)

สภาพทางการเมืองภายนอกประเทศที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบัน มีความสลับซับซ้อนและมีแนวโน้มที่อาจจะก่อให้เกิดปัญหาระหว่างประเทศได้ง่ายกว่าสมัยก่อน เพราะชาติมุสลิมต่าง ๆ หลายชาติได้ให้ความสนใจเพิ่มขึ้น เช่น ประเทศในกลุ่มสภามุสลิมโลก มาเลเซีย อินโดนีเซีย ตลอดจนกลุ่มของพรรคการเมืองบางกลุ่มในมาเลเซียที่พยายามปลุกปั่นชาวไทยมุสลิมอยู่ตามจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย หากรัฐบาลไทยหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบดำเนินการผิดพลาด หรือทำอะไรลงไปโดยไม่คำนึงถึงส่วนนี้แล้ว จะก่อให้เกิดปัญหาอย่างมากแน่นอนในอนาคตได้

ง. สภาพทางการศึกษา

จากสาเหตุที่มีความเชื่อในหมู่ของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามว่า ผู้ที่ไปสมาคมใกล้ชิดกับคนในศาสนาอื่นนอกจากศาสนาของตนหรือการศึกษาภาษาไทย เป็นการละทิ้งศาสนาอิสลาม เป็นผลร้ายต่อศาสนาของตน เป็นนิสัยที่ไม่พึงกระทำ ผลที่เกิดขึ้นก็คือประชาชนส่วนใหญ่ไม่นิยมส่งบุตรหลานของตนไปเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาล และพยายามหาทางหลีกเลี่ยงพระราชบัญญัติประถมศึกษาโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น ไม่ส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล หรือให้เด็กลาออกกลางคัน แล้วส่งไปเข้าเรียนในสถานสอนศาสนาอิสลามที่จัดขึ้นโดยเฉพาะ ที่เรียกว่าปอเนาะ จึงทำให้โรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาลมีความสำคัญน้อยไป (เบรมจิต บุตรสีทา 2524 : 6-7) และเมื่อเด็กได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาแล้วก็ยังไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ เพราะว่าวันหนึ่ง ๆ เด็กจะมีเวลา

พูดภาษาไทยเฉพาะที่โรงเรียนเท่านั้น เมื่อกลับถึงบ้านจะไม่ใคร่มีโอกาสพูดภาษาไทย เพราะบิดามารดาไม่พูดภาษาไทย และต้องหัดอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน เพื่อให้มีความรู้ในทางศาสนาของตนอีกด้วย ในระยะแรก ๆ นั้นทางบ้านจะไม่ยอมให้นำเอาหนังสือภาษาไทยเข้าบ้านด้วย โดยอ้างว่าเป็นบาป (ประสิทธิ์ เวชสวรรค์ 2509 : 122) ปัญหาทางการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้การศึกษาของพี่น้องชาวไทยมุสลิมอยู่ในระดับที่ต่ำนั้นพอสรุปได้ดังนี้ (ประกิจ ประจวบจั่น 2516 : 112-113)

1. ชาวบ้านไม่เห็นประโยชน์ ที่จะให้ลูกหลานเล่าเรียนตามหลักสูตรของราชการ เห็นว่าเรียนจบมาก็ไม่ได้อะไร เรียนทางศาสนาจะมีหน้ามีตามากกว่า เพราะสังคมยอมรับและยกย่องผู้สำเร็จการศึกษาเล่าเรียนทางศาสนา จึงส่งลูกหลานไปเรียนตามปอเนาะมากกว่า และบางคนก็เข้าใจว่าภาษาไทยเป็นภาษาของศาสนาพุทธก็มี

2. เด็กที่เข้ามาเรียนโรงเรียนประถมศึกษาพูดภาษาไทยไม่ได้ ประมาณ 72 % เด็กจะต้องได้รับการฝึกฝนภาษาไทยทางการพูดระยะหนึ่งก่อนประมาณ 1 ปี เพื่อที่เมื่อเด็กเข้าใจภาษาไทยพอสมควรแล้วก็สามารถดำเนินการศึกษาวิชาอื่น ๆ ได้ เด็กส่วนใหญ่จะพูดภาษาไทยเฉพาะในห้องเรียน เมื่อกลับไปบ้านก็พูดภาษาท้องถิ่น และเมื่อเรียนสำเร็จแล้วถ้าเด็กมีการศึกษาไม่ดีพอ และไม่ได้ฝึกฝนภาษาไทยก็จะลืมภาษาไทยในไม่ช้า และไปผนวกกับผู้ที่ไม่รู้หนังสือไทยต่อไป

3. สถานศึกษามีไม่ทั่วถึง ตำบลหมู่บ้านที่ไกล ๆ ราษฎรมีมาก เด็กที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนมีมาก แต่โรงเรียนมีไม่พอหรือไม่มี ถึงจะมีส่วนมากก็เป็นโรงเรียนชั่วคราวไม่ถาวร สภาพโรงเรียนปลูกสร้างแต่พอกันแคคกันฝนได้เท่านั้น

4. การขาดแคลนครู ครูในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะนราธิวาส ยะลา และสตูล ส่วนใหญ่ยังไม่ใช้คนในท้องถิ่น เมื่อมารับราชการมักแสวงหาโอกาสขอย้ายกลับภูมิลำเนาเดิม และครูส่วนใหญ่เป็นไทยพุทธมิใช่คนพื้นเมือง ต้องไปอยู่ตามตำบล หมู่บ้านที่กั้นการไกล ๆ ออกไป เป็นไทยพุทธคนเดียวหรือสองคนในหมู่อิสลาม ซึ่งมีความรู้สึกไม่ค่อยสนิทสนมกับไทยพุทธนัก ก็เกิดความรำเหวไม่อยากจะอยู่ ที่อยู่ที่ทนอยู่ไปโดยไม่ตั้งใจสั่งสอนนักเรียนจริง

จังก ไม่ตั้งใจศึกษาสภาพท้องที่ จิตใจคนและสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์แก่การสอนเด็ก ซึ่งอยู่ไปเพียงวัน ๆ ก็มี

5. เด็กออกระหว่างการศึกษ เพราะครบอายุเกณฑ์ประกอบด้วยประเพณีของท้องถิ่นสนับสนุนให้มีการแต่งงานเมื่ออายุยังน้อย เปิดช่องให้มีการหลีกเลี่ยงการศึกษาโดยการเอาการแต่งงานขึ้นมาบังหน้า มีนักเรียนสตรีจำนวนไม่น้อยที่ลาออกจากโรงเรียนไปเพื่อแต่งงานก่อนวัยอันสมควร

6. สภาพทั่วไปของการจัดการศึกษาในปอเนาะ มีความสะดวกกว่าการเรียนในโรงเรียนของราชการ เพราะไม่มีข้อบังคับ ไม่มีขึ้นกำหนดการเรียน ซึ่งตรงกับนิสัยชอบความอิสระ ความสะดวกของชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยชาวไทยมุสลิมมีความพอใจที่จะส่งบุตรหลานไปศึกษาทางประเทศศาสนา คือ ทางประเทศอาหรับมากกว่า แม้ว่าในปัจจุบันจะตื่นตัวเรื่องการศึกษาขึ้นกว่าเก่า โดยส่งบุตรหลานมาเรียนในกรุงเทพมหานครกันบ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีความต้องการที่จะส่งบุตรหลานไปศึกษาทางศาสนา ยังประเทศอาหรับอยู่มาก เพราะถือว่าถ้าสำเร็จหรือเคยไปศึกษาจากประเทศอาหรับมาแล้ว จะมีหน้ามีตา ผู้คนนับหน้าถือตา เป็นผู้ทรงคุณวุฒิและมีเกียรติ

จึงกล่าวได้ว่าชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาในปอเนาะมากกว่าอย่างสิ้นเชิงเนื่องมาตั้งแต่โบราณแล้ว และจะไปทำลายหรือล้มเลิกมิได้โดยเด็ดขาด ปอเนาะที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มเปิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 (ภาคการศึกษา 2 ยะลา 2513 : 14) การอบรมสั่งสอนในสถานศึกษาประเภทนี้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามโดยเฉพาะ ผู้ให้การสั่งสอนเรียกว่า "โต๊ะครู" คำราที่ใช้ได้แก่ คุณมกีร์อัลกุรอาน นักศึกษาตามปกติจะมีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป มีทั้งชายและหญิง แต่ชายหญิงจะแบ่งกลุ่มกันเรียน และนักศึกษาเหล่านี้จะจัดหาอาหาร จัดที่อยู่อาศัยกันเองในสำนักสถานศึกษานั้น ๆ (ภาคการศึกษา 2 ยะลา 2513 : 14)

การสั่งสอนไม่มีหลักสูตรหรือตำราที่กำหนดเวลาที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือเวลาว่างของโต๊ะครู เมื่อว่างจากการเล่าเรียนแล้วบรรดานักศึกษาจะไปช่วยทำงานให้แก่โต๊ะครู เช่น ทำเรือสวน ไร่นา หรืองานอื่น ๆ เนื่องจากโต๊ะครูส่วนใหญ่ก็ประกอบ

อาชีพ เช่นเดียวกับประชาชนทั่ว ๆ ไปในชุมชนที่อยู่นั้น ซึ่งได้แก่การทำสวนยางพารา ทำนา ทำสวนผลไม้ หรือทำสวนมะพร้าว เป็นต้น การจัดดำเนินการสอน โต๊ะครูจะใช้ภาษาในการสอนเป็นหลักอยู่ 2 ภาษา คือ ภาษามลายู เขียนด้วยอักษรยาวี เพื่ออ่านบท อธิบาย คัมภีร์อัลกุรอานกับภาษาอาหรับ ซึ่งเป็นภาษาของคัมภีร์โดยตรง คำราชาที่ใช่เรียนเป็นเช่นเดียวกับในของประเทศมาเลเซีย (พัทธา สายหู 2510 : 44-49) ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้นักเรียนในเขตไทยจะได้รับความรู้หนักไปในเรื่องวัฒนธรรมประเพณีของประเทศมาเลเซีย มากกว่าเรื่องของประเทศไทย ประสิทธิ์ เวชสวรรค์ (2509 : 104) ได้กล่าวไว้ว่า

ได้มีนักการเมืองบางคนที่มีความคิดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองของประเทศไทย ได้ฉวยโอกาสถึง "ปอเนาะ" ให้ไปเกี่ยวข้องกับการเมือง เช่น ใช้ปอเนาะเป็นสถานที่อบรมเพื่อชักจูงให้นักเรียนเกลียดชังรัฐบาล ซึ่งถ้าหากปอเนาะให้ความร่วมมือด้วยแล้ว ก็จะทำให้ผลรวดเร็วและรุนแรงมาก

ข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นชัดเจนว่าปอเนาะนั้นมีบทบาทต่อความมั่นคงของประเทศชาติเป็นอย่างมาก รัฐบาลแต่ละสมัยต่างก็มองเห็นปัญหานี้ และได้พยายามหาทางแก้ไขตลอดมา ดังปรากฏในเอกสารสัมมนาครูและอบรณักเรียนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ ปีการศึกษา 2523 ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้ (คณะกรรมการการศึกษาเอกชน 2523 : 5)

รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของปอเนาะที่จะต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุง สภาพการเรียนการสอนให้ดีขึ้น และให้มีความคล้ายคลึงกับโรงเรียนไทยยิ่งขึ้น จึงได้มอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการวางระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ในการส่งเสริมปอเนาะให้จดทะเบียนแล้วแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม. . . และคณะรัฐมนตรีได้มีมติห้ามจัดตั้งปอเนาะขึ้นใหม่

ปัญหาการจัดการศึกษาแก่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นปัญหาที่ผูกกันมาแทบทุกยุคทุกสมัย และรัฐบาลเองก็มีได้ละเลยต่อปัญหานี้ พยายามหาทางส่งเสริม ปรับปรุง และพัฒนาเสมอมา แม้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน พระองค์ก็ทรงห่วงใยต่อการจัดการศึกษาในท้องถิ่นนี้อย่างมากเสมอมา ดังจะเห็นได้จากพระบรมราชาวาทีที่ทรงพระราชทานแก่ครูโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ ในโอกาสที่เข้าเฝ้ารับพระราชทาน

เงินรางวัลประจำปีการศึกษา 2518 ณ มัสยิดกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2519 (สำนักงานศึกษาธิการเขต 2 ยะลา 2520 : ใบแทรกหลังปกหน้า) ความว่า

การศึกษาที่สำคัญมาก ประชาชนมีความต้องการที่จะศึกษาเล่าเรียนทั้งด้าน วิชาศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวไทยมุสลิมทุกคน และมีความ ต้องการจะเล่าเรียนด้านวิชาสามัญศึกษาหรือด้านวิชาชีพ เพื่อจะได้นำไปประกอบ อาชีพให้ได้ผลดียิ่งขึ้นต่อไป ประชาชนและรัฐบาลจะต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด จึงจะทำงานสำคัญชิ้นนี้สำเร็จ ขอให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จงใช้ความเพียร พยายาม จัดการศึกษาให้ดี เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ต่อไป

ตอนที่ 3 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

สำหรับการจัดการศึกษา นอกจากการศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐกำลังจัด ปรับปรุง ส่งเสริมและพัฒนาเรื่อยมา เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และความต้องการของชาวไทย มุสลิมแล้ว "รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน" ที่รัฐเห็นว่าเป็นยุทธศาสตร์อันหนึ่ง ที่สำคัญยิ่งในการกำหนด เปลี่ยนแปลง ทัศนคติ และพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ และเป็น การตอบสนองความต้องการของสังคมได้มาก เป็นการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้าน ความรู้พื้นฐาน ทักษะวิชาชีพ และข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทันต่อเหตุการณ์ของโลกที่เจริญ ก้าวหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งที่เกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ทางศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของ ชาวไทยมุสลิมด้วย

จากความเป็นจริงปรากฏว่าเด็กมุสลิมที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียน พอจะพูดภาษาไทย ได้บ้าง แต่เมื่อออกจากโรงเรียนไปแล้วไม่มีโอกาสใช้ภาษาไทย จึงลืมเกือบหมด หากมีการ ส่งเสริมการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ตามรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียนแล้ว จะสามารถ ยึดหยุ่น ฝังจิต สมองตอบสนองความต้องการ เป็นการส่งเสริมให้มีการพูดและการใช้ภาษาไทยมาก ยิ่งขึ้น หากไม่มีการส่งเสริมและปรับปรุงดังกล่าว จะทำให้เกิดวัฏจักรแห่งความเลวร้ายยิ่งขึ้น คือ จะมีการศึกษาคำแล้วนำไปสู่การมีอาชีพค้า อาชีพค้าจะนำไปสู่การมีรายได้ค้า แล้วการ ศึกษาของบุตรจะต่ำลงไปอีก วันเวียนอยู่อย่างนี้เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด สวัสดิภาพ คุณภาพชีวิต

หรือปัญหาอื่น ๆ ก็ยิ่งเพิ่มทวีคูณมากยิ่งขึ้นไปด้วย ทิศนคติที่ดีต่อรัฐบาลก็จะมีวิกฤตศรัทธา หรือความตึงเครียดทางสังคมก็จะเกิดขึ้น รัฐจึงพยายามทุกวิถีทาง โดยการส่งเสริมการศึกษา ส่วนนี้ทั้งด้านสามัญศึกษาและวิชาชีพ ทั้งประเภทชั้นเรียน และโครงการอื่น ๆ ขณะเดียวกัน ได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้ขึ้นที่จังหวัดสงขลา เพื่อให้เป็นศูนย์กลาง เป็นสถานศึกษาที่ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาออกโรงเรียนในด้านวิชาการ ปฏิบัติการ ประสานงาน วางแผนดำเนินงาน และให้ความช่วยเหลือแก่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ด้วย นอกจากนี้ยังทำหน้าที่สำคัญเพื่อสำรวจความต้องการ สภาพปัญหาและ ตัวแปรต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ประยุกต์ จัดบริการ ดำเนินงานการศึกษาออกระบบโรงเรียน ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เกิดสัมฤทธิ์ผล มีสันติสุขและเกิด สันติภาพ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา

แต่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งศูนย์การศึกษาประจำจังหวัดยะลามาก่อนแล้ว ประมาณปี พ.ศ. 2519 ซึ่งเป็นการเริ่มต้นการปรับปรุงโครงสร้างและขยายงานการศึกษาออก ระบบโรงเรียน และเริ่มที่จังหวัดยะลาเป็นจังหวัดแรกในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (โมหัมหมัด ซัยedulกาเคร์ 2525 : 61) ด้วยหลักการและเหตุผลคือ รวบรวมงานโรงเรียนผู้ใหญ่ ฝึกฝน อาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ ห้องสมุดประจำจังหวัดและอำเภอ หน่วย โสศตศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เข้าด้วยกันเพื่อ ดำเนินงานด้านการศึกษาออกระบบโรงเรียนให้สนองตอบต่อชาวไทยมุสลิม ต่อมาปี พ.ศ. 2523 ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น "ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำจังหวัดยะลา" โดยมีงานที่ต้องทำ สองหน้าที่ในเวลาเดียวกัน คือ

1. เป็นสถานศึกษาที่เปิดสอนทั้งสายสามัญและสายอาชีพ
2. เป็นหน่วยงานบริการช่วยเหลือจังหวัดในการวางแผน การจัดบุคลากร การจัด ขึ้นตอน การดำเนินงาน ตลอดจนการควบคุมงานการศึกษาออกระบบโรงเรียนทั้งจังหวัดในด้าน ธุรกิจและด้านวิชาการด้วย

ในขณะเดียวกันปี พ.ศ. 2523 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งศูนย์การศึกษาออก โรงเรียนประจำจังหวัดสตูลขึ้น ปี พ.ศ. 2524 จัดตั้งศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำ

จังหวัดปัตตานี และจังหวัดนราธิวาส ทั้งนี้เพื่อกำเนินการรับผิดชอบงานด้านการศึกษาออก
ระบบโรงเรียนในพื้นที่เฉพาะของแต่ละจังหวัด เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือจังหวัดใน
การบริหารงาน ส่งเสริมประสานงานและให้ความช่วยเหลือแก่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐ
และเอกชน ตลอดจนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสม
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประสิทธิภาพ สนอง
ตอบต่อปัญหา ความต้องการของชาวไทยมุสลิมอย่างแท้จริง วิธีการที่จัดและศูนย์ ฯ จะเน้น
เรื่องส่งเสริมการพูดการใช้ภาษาไทย ทั้งในรูปสามัญศึกษา การรับบริการตามโครงการ
ต่าง ๆ การจัดการศึกษาเพื่อพื้นฐานทั่วไป ด้านทักษะอาชีพและการให้ข่าวสารข้อมูล การ
ปรับปรุงโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามให้เยาวชนได้ศึกษาและเข้าใจหลักศาสนาอย่างถูกต้อง
มีการส่งเสริมด้านสาธารณสุขมูลฐาน การสวัสดิการ การวางแผนครอบครัว รวมทั้งจัด
โครงการเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท โครงการหมู่บ้านอาสาสมัครและป้องกันตนเอง นอกจากนี้
ยังมีโครงการพัฒนาในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และโครงการพัฒนาอื่น ๆ
ของรัฐทุกกระทรวง ทบวง กรม ที่มุ่งจะพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ในทุกด้าน เพื่อจะยก
ระดับความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของชาวไทยมุสลิมให้ดีขึ้นตามลำดับ และให้ใช้กระบวนการ
การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็น "ยุทธศาสตร์หรือเครื่องมือ" เพื่อผสมผสานในการพัฒนา
ด้านอื่น ๆ ก็มีอีกมากมายด้วย

หากดูสถิติทางการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปี พ.ศ. 2502 พบว่ามีผู้ไม่รู้
หนังสือ อ่าน เขียน และพูดภาษาไทยไม่ได้ถึง 81.7 % มีโรงเรียนประถมศึกษาเพียง
579 โรงเรียน มีนักเรียน 64,205 คน ผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้วเข้าเรียนต่อระดับ
มัธยมศึกษาเพียง 5 % เท่านั้น (โมทมัมมัด อับดุลกาเดร์ 2529 : 23) ปัจจุบันเมื่อมี
โครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียน รัฐได้มุ่งให้บริการแก่เยาวชนนอกโรงเรียนและผู้ใหญ่
ให้มีพื้นฐานการศึกษาสูงขึ้น เป็นการลดปริมาณผู้ไม่รู้หนังสือและพูดภาษาไทยไม่ได้ลง สร้าง
ทักษะทางวิชาชีพ และบริการข้อมูลข่าวสาร เพื่อความเสมอภาคทางการศึกษาแก่เยาวชน
และผู้ใหญ่ในเมือง และในท้องถื่นต่างไกล ปัจจุบันโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียนใน
จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีบุคลากรทั้งปฏิบัติงานเต็มวัน ปฏิบัติงานรายชั่วโมง และปฏิบัติงาน
ประเภทอาสาสมัคร มีมากมายจนจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือไทยที่มีอายุระหว่าง 14-50 ปี มีไม่ถึง

10 % แล้ว (โมหัมมัด ฮับดุลกาเคร์ 2530 : 193)

ผลงานการศึกษาจากระบบโรงเรียนซึ่งมีผู้เข้าร่วมตั้งแต่เยาวชนนอกโรงเรียนไปจนถึงผู้เป็นพ่อแม่ของเด็กปีละหลายหมื่นคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยได้ช่วยให้เขาเหล่านั้นมีความตื่นตัว ช่วยตัวเองและช่วยบุตรหลานของตนให้ได้เข้าศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้นด้วย (โมหัมมัด ฮับดุลกาเคร์ 2529 : 24)

ในระยะ 25 ปีที่ผ่านมา ได้มีผู้ใหญ่และเยาวชนนอกโรงเรียนเข้ารับบริการการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษาจากระบบโรงเรียนมากขึ้นเป็นลำดับ จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2527 จำนวนผู้ไม่รู้หนังสือลดลงเหลือเพียง 31 % โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุระหว่าง 14-50 ปี ที่พูดภาษาไทยไม่ได้เหลือไม่ถึง 10 % ผลพลอยได้จากการศึกษาผู้ใหญ่ทุนการศึกษาของเด็กในโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นหลายเท่าตัว มีโรงเรียนประถมศึกษาถึง 1,117 โรงเรียน และมีนักเรียนถึง 258,282 คน ผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาแล้วสามารถเข้าเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาถึง 60 % สูงกว่าเป้าหมายที่กระทรวงศึกษาธิการตั้งไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ 6 ถึง 10 % (โมหัมมัด ฮับดุลกาเคร์ 2529 : 24)

โครงการการศึกษาจากระบบโรงเรียนตามรูปแบบต่าง ๆ นอกจากรูปแบบเปิดชั้นเรียนขึ้นตามความต้องการของประชาชนโดยตรงแล้ว ยังมุ่งเข้าหาโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามด้วย โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามมีสภาพเป็นโรงเรียนผู้ใหญ่ เพราะนอกจากมีการสอนวิชาศาสนาอย่างเคียวแล้ว ยังสอดแทรกวิชาการด้านสามัญ และวิชาชีพต่าง ๆ เข้าไปด้วย นอกจากนี้การจัดหน่วยฝึกสอนอาชีพเคลื่อนที่ต่าง ๆ ที่ออกไปปฏิบัติในจังหวัดชายแดน ทั้งของกรมอาชีวศึกษาและของกรมการศึกษาจากระบบโรงเรียนเอง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการส่งเสริมอาชีพของราษฎรได้เป็นอย่างดี และเป็นที่น่าพอใจได้รับความสนใจอย่างมากด้วย

โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ นับเป็นโครงการที่มีประโยชน์และปฏิบัติในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ผลดียิ่ง สามารถแก้ปัญหาให้ชาวไทยมุสลิมมีความรู้ อ่าน เขียน และพูดภาษาไทยได้ดีขึ้น โครงการต่าง ๆ ในการดำเนินการที่ช่วยเสริมโครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ พอสรุปมี (โมหัมมัด ฮับดุลกาเคร์ 2529 : 24)

1. โครงการสอนพูดภาษาไทยทางวิทยุ ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งจัดโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี และจังหวัดนราธิวาส เพื่อช่วยให้ชาวไทยมุสลิมที่พูดและฟังภาษาไทยไม่ได้ จะได้รับฟังและฝึกพูดให้ได้ ออกอากาศวันละ 3 สถานี กลุ่มพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีผู้ฟังเป็นประจำประมาณ 550,000 คน

2. โครงการเผยแพร่ภาษาไทยของกองการประสานราชการกรมการปกครอง โดยจัดอบรมการฟัง พูดภาษาไทย แบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละ 25-30 คน จัดจังหวัดละ 20 กลุ่ม มีผู้เข้าร่วมโครงการประมาณปีละ 1,500 คน

3. โครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน ประเภทประจำที่และเดินสอน ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จัดได้ปีละประมาณ 230 ห้องเรียน ๆ ละ 25-30 คน เฉลี่ยลดผู้ไม่รู้หนังสือลงได้ปีละประมาณ 5,500-6,000 คน และมีการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานที่จัดสำหรับกำนันผู้ใหญ่ ซึ่งรับผิดชอบโดยศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ จัดได้ปีละ 150-180 คน ด้วย

4. โครงการบริการข้อมูลข่าวสารของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งจัดโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสได้ฝึกฝนทักษะการอ่าน สร้างนิสัยรักการอ่าน และยังป้องกันการการลืมนั่งสื่อกอีกด้วย การจัดการโรงโสตทัศนศึกษาเคลื่อนที่ บริการห้องสมุดประจำที่และเคลื่อนที่ บริการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และที่หนังสือสู่ประตูบ้าน รวมแหล่งบริการกว่า 600 จุด มีอาสาสมัครบริการ 3,599 คน มีผู้รับบริการปีละหลายล้านคน/ครั้ง

สภาพอื่นที่เอื้ออำนวยต่อการสอนได้แก่ การมีเวลาว่างของประชาชนสำหรับผู้ที่มีอาชีพทำสวนยาง ซึ่งทำงานระหว่าง 24.00-09.00 น. หักนอนถึงเที่ยง ช่วงบ่ายเวลา 13.30-16.00 น. พวกเขาจะเรียนได้ หรือหลังจากการทำละหมาดค่ำประมาณเวลา 19.30 น. หรือ 20.00 น. เป็นต้นไป ส่วนแม่บ้านและผู้ที่มีอาชีพประมงควรสอนระหว่างเวลา 13.00-16.00 น.

การรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติสำหรับกลุ่มที่น้องชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่จะให้ร่ารื่นและได้ผลนั้น จำต้องอาศัยช่องทางที่ถูกและต้องสร้างแรงจูงใจที่ไม่ขัดต่อความเชื่อทางหลักศาสนา ไม่ขัดต่อกำนิยม ประเพณี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นหลักด้วย (โมหัมมัด อับดุลกาเดร์ 2529 : 24)

ตอนที่ 4 บทบาทของโต๊ะอิหม่ามในการสนับสนุนการพัฒนาการศึกษาในระบบโรงเรียน

ตั้งแต่แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 เป็นต้นมา หน่วยงานที่รับภาระในการพัฒนาและจัดการศึกษา ต่างมุ่งขยายกลไกในการบริหารและบริการไปยังส่วนภูมิภาคโดยการจับบุคลากรเฉพาะกิจของตนให้ได้รับช่วงการดำเนินงานจากหน่วยบริหารกลาง ไปสู่ระดับย่อยที่สุดเท่าที่ทรัพยากรจะอำนวย เพราะเล็งเห็นว่าจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ครบถ้วนตามภาระหน้าที่รับผิดชอบ การกระทำเช่นนี้แม้จะช่วยขยายเครือข่ายในการบริการแต่ก็ทำให้เกิดความสับสนเปลืองและซ้ำซ้อนขึ้น เพราะไม่มีการประสานประโยชน์กันเท่าที่ควร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ม.ป.ป. : 132) นอกจากนี้เห็นหน่วยงานเป็นจำนวนมากที่ดำเนินการนั้นยังไม่สามารถจัดหาบุคลากรเฉพาะกิจในระดับหมู่บ้านได้ แม้ว่าได้พยายามอาศัยบุคลากรของรัฐ เช่น ครูที่ทำหน้าที่ปฏิบัติภารกิจอยู่ในหมู่บ้าน รับผิดชอบใหม่ หรือส่งเสริมประชาชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมหมู่บ้านเป็นต้นแล้วก็ตาม การพัฒนางานการศึกษาโดยเฉพาะศึกษานอกระบบโรงเรียน ยังไม่สนองตอบต่อปัญหาและความต้องการในการพัฒนาชนบทได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ย่อมมีปัญหาและสถานการณ์อื่น ๆ ที่ไม่เหมือนกับส่วนใหญ่ของประเทศ ในการพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามรูปแบบโครงการต่าง ๆ จึงมีข้อจำกัดมากมายที่ไม่ส่งผลตอบสนองหรือไม่เป็นที่ยอมรับของชาวไทยมุสลิม ซึ่งข้อจำกัดและผลที่การพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่บรรลุเป้าหมายพอสมควร คือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ม.ป.ป. : 133)

1. ความไม่สอดคล้องกับสภาพของชนบท การพัฒนาทักษะและอาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับอุตสาหกรรมและบริการ ส่วนใหญ่ยังเน้นการสอนความเชี่ยวชาญที่ใช้เป็นมาตรฐานอยู่ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับบริการหรือตลาดแรงงาน และไม่มีบทบาทเท่าที่ควรในการเพิ่มพูนรายได้ ส่งเสริมหรือปรับปรุงอาชีพท้องถิ่น

2. โครงการการศึกษาที่จัดมุ่งพัฒนาความรู้และทักษะเฉพาะอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะในการผลิตและการเพิ่มผลผลิตแต่ไม่ได้พัฒนาความรู้ความสามารถในด้านที่เกี่ยวข้องกับการนำความรู้นั้นไปประกอบอาชีพ หรือเพิ่มพูนรายได้ เช่น การลงทุน การจัดการ การตลาด เป็นต้น

3. การขาดการรวมกลุ่มของประชาชนในท้องถิ่น ที่มีความสนใจร่วมกับการพัฒนาความรู้ ความสามารถของผู้เรียนตามลำพัง ย่อมไม่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาชนบท หากการรวมกลุ่มของประชาชน แม้ว่าจะมีกิจกรรมการศึกษาเพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ แล้วก็ตาม แต่กลุ่มดังกล่าวมักจะก่อตัวขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องเฉพาะราวเท่านั้น

จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีปัญหาและประเพณีวัฒนธรรม ไม่เหมือนกับส่วนใหญ่ของประเทศดังกล่าวแล้ว การจัดการ วิชา ส่งเสริม สนับสนุน การศึกษาให้ตรงจุดหรือสนองตอบต่อชาวไทยมุสลิมอย่างแท้จริง จึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งที่ทุกฝ่ายต้องสนใจและรับกระทำ เพราะการศึกษานี้เองที่เป็นการสร้างอนาคตให้สดใส เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิต และเป็นการเตรียมคนที่มีคุณภาพให้กับสังคม การศึกษาจึงเป็นปัจจัย รากฐานที่จะเอื้ออำนวยให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็ว ผู้ที่ได้รับการศึกษาย่อมมีความรู้ ความสามารถ และคุณค่าเหนือว่าบุคคลที่ได้รับการศึกษา ทั้งยังสะดวกต่อการบริหารการปกครองอีกด้วย ด้วยเหตุนี้เอง ในสังคมมุสลิมจึงสั่งสอนและปลูกฝังให้ได้รับการศึกษามาเป็นอย่างมาก และให้ทุกคนถือว่าเป็นวิถีชีวิตด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาด้านศาสนา ซึ่งมีโต๊ะครูหรือผู้นำศาสนาเป็นผู้ถ่ายทอดให้ อย่างไรก็ตามการศึกษาด้านสามัญหรือวิชาการทางโลก ก็สอนให้สนใจด้วย ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานตอนหนึ่งระบุไว้ว่า

มุสลิมทุกคนจำเป็นต้องศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ที่จำเป็นต้องศึกษาทางโลก ก็เพื่อให้มีความรู้ชำนาญในวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เพื่อจะให้ได้สามารถประกอบอาชีพและดำรงตนอยู่ในโลกนี้ด้วยความผาสุก และจำเป็นต้องศึกษาทางธรรมนั้นก็เพื่อให้มีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับศาสนา จะได้ประกอบศาสนกิจให้ถูกต้องตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ประพฤติตนในทางที่ดีที่ชอบ สามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้ดี เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และประกอบคุณงามความดีเพื่อเป็นระเบียบสำหรับความผาสุกในโลกหน้า . . . นอกจากนี้ยังได้บัญญัติเป็นการบังคับอีกด้วยว่า . . . บิคารมาศหรือผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่จัดให้กุลบุตรกุลธิดา หรือผู้ที่อยู่ใน

ความอุปการะเลี้ยงดูของคนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนอย่างน้อยเพียงเพื่อ
สามารถปฏิบัติศาสนกิจ ตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ทั้งบังคับและห้ามได้
ถูกต้อง ถ้ามีฉะนั้นแล้วจะได้รับโทษทัณฑ์. . .

(เวียง สาคกรสินธุ์ 2511 : 93-94)

ยิ่งไปกว่านั้น ทิเรก กุลสิริสวัสดิ์ (อิบรอฮีม กุเรชี) ให้อธิบายคำสอนของ
ศาสนคามีมุฮัมมัดเพิ่มเติมว่าท่านได้ส่งเสริมการศึกษาให้แสวงหาความรู้อย่างมากมายและกว้าง
ขวาง ท่านศาสนคามีมุฮัมมัดได้กล่าวว่า (การิม อับดุลเลาะห์ 2510 : หน้า ง.)
"ความรู้นั้นมีใช่การเรียนเรื่องศาสนาเท่านั้น แต่เป็นการเรียนวิทยาการทั้งหลาย เพราะ
ท่านเปรียบเทียบความรู้เหมือนขุมทรัพย์ ใครค้นได้ก็เป็นสิทธิ์ของผู้นั้น"

ดังที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่าศาสนาอิสลามสอนให้เห็นถึงความจำเป็นในการศึกษา
หาความรู้ ให้สนใจใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ ทั้งทางโลกและทางธรรม ยิ่งไปกว่านั้นงานวิจัย
ทัศนคติต่อการศึกษาของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังยืนยันว่า

. . .ชาวไทยมุสลิมนั้นยังมีทัศนคติที่ต่อการศึกษาทั้งเป็นการศึกษาของตนเอง
และการศึกษาของบุตรหลาน. . .ประชาชนไม่เพียงแต่มีทัศนคติที่ดีต่อโรงเรียน
แต่ยังมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดการบริการการศึกษาในด้านอื่น ๆ เช่น การเปิดสอนวิชา
ความรู้ขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งด้านสามัญ และอาชีวศึกษา. . .

(สำนักงานภาคการศึกษา 2, ม.ป.ป. : 3)

หากจะพิจารณาลักษณะการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว สรุปได้เป็น
2 ประเภท คือ

1. การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา
ของชาติที่กำหนดให้เด็กชายหญิง ที่มีอายุในเกณฑ์บังคับระหว่าง 7-14 ปี ต้องเข้าโรงเรียน
ชั้นประถมศึกษา หากมีความสามารถหรือมีความพร้อมก็สามารถเรียนต่อให้สูงขึ้นไปอีกได้จนจบ
ชั้นมัธยมศึกษา อุดมศึกษาโดยลำดับ และในบางแห่งบางโอกาส ทางราชการยังมีช้อยยกเว้น
หรือให้สิทธิพิเศษแก่ลูกหลานชาวไทยมุสลิมด้วย เช่น สิทธิพิเศษการสอบเข้ามหาวิทยาลัย
นายร้อยตำรวจ และนายร้อยทหาร เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันรัฐได้ขยายการศึกษาเพื่อเปิด
โอกาสและพัฒนาให้ทุกคนในชาติได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง จึงได้เปิดดำเนินการเรียนการสอน

ขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมากมาย ไม่ว่าจะโรงเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ รวมไปถึงระดับอุดมศึกษาคือมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งอยู่ที่ จุดกึ่งใจกลางจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือที่จังหวัดปัตตานี

2. การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาหรือให้ผู้รับบริการทางการศึกษา ตามโครงการต่าง ๆ ที่จัดเป็นกิจกรรมนอกเหนือจากระบบโรงเรียน อาจจะเป็นกิจกรรม การศึกษาโดยเฉพาะ หรือกิจกรรมอื่นที่ส่งเสริม เติมเต็มด้วยการให้ความรู้ที่เป็นรากฐาน สำหรับการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ และข่าวสารข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์ของโลกเป็นต้น การบริการด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน นอกจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวง ศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านนี้โดยตรงแล้ว ยังมีหน่วยงานของกระทรวงอื่น เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวง กลาโหม เป็นต้น ต่างก็ให้ร่วมกันจัดโครงการต่าง ๆ เพื่อบริการด้านการศึกษานอกระบบ โรงเรียนให้แก่ชาวไทยมุสลิม และประชาชนในจังหวัดชายแดนมากมาย

นอกจากการจัดการศึกษาทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวแล้ว ยังมีการจัดการศึกษาอีกรูปแบบ หนึ่ง คือ "การศึกษาในปอเนาะ" เป็นการศึกษาที่เน้นหนักไปทางด้านศาสนาอิสลามจัดโดย องค์การของศาสนา เดิมที่มีผู้นำศาสนาคือ โต๊ะครู เป็นผู้ดำเนินการ จะเป็นทั้งเจ้าของ ผู้จัดการ ครูใหญ่ หรือดำเนินการสอนเองก็มี โดยที่รัฐไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้อง ต่อมารัฐได้ เข้าไปให้การสงเคราะห์ อุดหนุน และควบคุมดูแลด้านต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการศึกษา ส่วนนี้มีมาตรฐานและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของชาวไทยมุสลิมอย่างแท้จริง และเพื่อให้การ ส่งเสริมปอเนาะเป็นไปอย่างถูกต้อง มีระบบตามระเบียบของทางราชการ จึงให้ปอเนาะที่ จดทะเบียนไว้ได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (พ.ศ. 2508) และได้ เปลี่ยนชื่อเรียกจากเดิมเป็น "โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม" ในปี พ.ศ. 2525 เพื่อให้ สอดคล้องกับพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พุทธศักราช 2525 (สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาเอกชน 2528 : 11) โรงเรียนปอเนาะหรือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนี้ ปัจจุบันจึงสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ที่ดำเนินการ สอนทั้งวิชาการทางศาสนา และวิชาการทางโลกด้วย และจะมีทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

อยู่ในสถาบันนี้ เพราะบางแห่งจะเปิดสอนการศึกษาผู้ใหญ่ทั้งสายสามัญและอาชีวะ ทั้งมีหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาพร้อมอยู่ด้วย การสอนจะมีทั้งกลางวันและกลางคืน เพื่อยืดหยุ่นแก่ผู้เรียน

ในกระบวนการพัฒนาการศึกษาทั้งหลายทั้งมวล ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการศึกษาในบอเนาะดังกล่าวแล้ว อาศัยแต่เจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเดียวย่อมไม่บรรลุเป้าหมายหรือสัมฤทธิ์ผล และยังมีปัญหาความขัดแย้ง อุบสรรคอีกมาก ดังกล่าวแล้ว ผู้บริหารการศึกษา นักพัฒนา ผู้รับผิดชอบ นักปฏิบัติภาคสนาม และนักวิชาการ ให้สรุป วิเคราะห์ วิจัย สภาพปัญหา และการดำเนินการในจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว พบว่า มีตัวแปรที่สำคัญที่จะช่วยทำให้การจัดพัฒนาการศึกษา ให้ถึงมือผู้รับจริง ๆ แล้ว ต้องได้รับการสนับสนุนหรือให้ความร่วมมือจากผู้นำทางศาสนาอิสลามด้วย ได้แก่ โต๊ะอิหม่ามที่ฝังตัวอยู่ร่วมกับชุมชนมุสลิมทุกหมู่บ้าน ซึ่งมีพลังอำนาจและอิทธิพลแฝงอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นอย่างมาก เพราะประชาชนในเขตนี้ส่วนมากนับถือศาสนาอิสลาม และด้วยเหตุที่ศาสนาอิสลามไม่มีพระคัมภีร์เช่นในพุทธศาสนา ไม่มีบาทหลวงดังเช่นในคริสต์ศาสนา ในการประกอบพิธีกรรมหรือศาสนกิจร่วมกันของมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือมัสยิด จะมี "โต๊ะอิหม่าม" ทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธีการ โต๊ะอิหม่ามไม่ใช่พระ แต่เป็นบุคคลธรรมดาสามัญที่มีความรู้พิเศษเกี่ยวกับพิธีการของศาสนากิจในศาสนาอิสลาม ดังนั้นเมื่อโต๊ะอิหม่ามหมดหน้าที่ในมัสยิดแล้วเขาก็จะกลับไปประกอบกิจการในอาชีพตามปกติของเขาต่อไป (เสริมศักดิ์ วิศาลภรณ์ 2524 : 29) โต๊ะอิหม่ามโดยบทบาทและหน้าที่แล้ว จึงมีความสำคัญมากในสังคมมุสลิม ซึ่งพอจะแยกเป็น 2 ประเด็น คือ

1. ด้านศาสนจักร โต๊ะอิหม่ามจะมีบทบาทและหน้าที่มากมายทั้งตามธรรมชาติและในบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น

- 1.1 เป็นผู้นำในการประกอบศาสนพิธีของสับบุรุษ
- 1.2 เป็นประธานกรรมการประจำมัสยิด รับผิดชอบร่วมกับกรรมการอื่น ๆ
- 1.3 ทำหน้าที่อิหม่ามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญ จากคู่มืออัลสุเราะฮ์อ่าน
- 1.4 ปกครองสอดส่องสับบุรุษในมัสยิด ให้ปฏิบัติตามพระธรรมนูญข้อบังคับ

และระเบียบของคณะกรรมการอิสลามต่าง ๆ ด้วย

1.5 อบรมสั่งสอนวิทยาการทางศาสนาแก่ปวงสาบิบุรุษ

1.6 อำนวยความสะดวกแก่บรรดาสาบิบุรุษในการบำเพ็ญกุศลแก่อิสลามิก

2. ด้านอาณาจักร นอกจากเป็นผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ทางศาสนาแล้ว จะมีอำนาจทั้งทางการและไม่เป็นทางการ อันเป็นอำนาจแฝงอื่น ๆ มากมาย มีบทบาทและหน้าที่จนเป็นที่รักเคารพนับถือในสังคมมุสลิม บทบาทในด้านอาณาจักรพอสรุปได้มีดังนี้

2.1 เป็นที่ปรึกษาของฝ่ายบ้านเมือง ตั้งแต่ระดับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน จนถึงระดับนายอำเภอ

2.2 ทำหน้าที่คอยประสานงานระหว่างราษฎรกับทางราชการ หรือเป็นตัวแทนประชาชนไปในตัวด้วย

2.3 เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางของการปกครองในระดับหมู่บ้านหรือตำบล

2.4 เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางในการให้บริการด้านอนามัยและการศึกษาของชุมชน

2.5 เป็นตัวแทนหรือเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนพ้นจากความล้าหลัง

2.6 เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมที่รวมศิลปกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

อิหม่าม แปลว่า หัวหน้าหรือผู้นำ หน้าที่ของโต๊ะอิหม่ามจึงมิได้มีขอบเขตจำกัดอยู่ แต่เพียงมีมัสยิดที่นํำในการทำละหมาดอย่างเดียวเท่านั้น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 2527 : 54) โต๊ะอิหม่ามนอกจากจะมีความรู้อย่างดี และปฏิบัติตามศาสนบัญญัติแล้ว ยังเป็นผู้นำชุมชนหรือสังคมด้วย เพราะตำแหน่งอิหม่ามมีความสำคัญมากที่สุดในการมุสลิม ทั้งชีวิตในโลกปัจจุบันและในอดีต (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 2527 : 57) ด้วยเหตุนี้เองในการคัดเลือกอิหม่ามและนักเผยแพร่ศาสนา จึงมีหลักในการพิจารณาดังนี้ (องค์การอปริเยาะ อ้างถึงในเสาวนีย์ จิตต์หมวด 2527 : 58-59)

1. อิหม่าม จะต้องยึดมั่นในคำสอนของอัลลอฮ์อย่างแน่นแฟ้น เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น เป็นผู้ชักชวนให้ทำดี ห้ามปรามสิ่งชั่ว และกล้าพูดความจริง
2. ต้องมีปณิธานว่าจะทำงานเพื่อหวังความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ และหวังโลกหน้า หลีกเลี่ยงการอวดอ้างหรือไม่ยอมพูดความจริง และต้องไม่สรรเสริญเยินยอผู้คนมากเกินไป
3. ต้องยึดถืออัลกุระอ่านและหะดีษ (แนวทางของท่านศาสดามุฮัมมัด) เป็นหลักในการปฏิบัติงาน เพราะเป็นรากฐานที่สำคัญและปราศจากข้อสงสัยใด ๆ
4. จะต้องเข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้ง อ่านและค้นคว้าให้มาก รู้เรื่องสิ่งแวดล้อมรอบตัว สภาพการณ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ กระแสวัฒนธรรมที่ลึกลับไหลเข้ามา ตลอดจนปัญหาท้าทายต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญ
5. ต้องศึกษาประวัติศาสตร์อิสลาม และเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษยชาติ ทั้งมีความรู้พอควรเกี่ยวกับวิชาด้านสากลจักรวาลและชีววิทยา
6. จะต้องจำด้วยท (อัลกุระอ่านและหะดีษ) ได้มาก มีความรู้ด้านภาษาดีและจะต้องรู้ภาษาอื่นนอกเหนือจากภาษาอาหรับ เพื่อที่จะอ่านข้อเขียนเกี่ยวกับอิสลามจากผู้ที่เป็มิตรหรือเป็นศัตรู ยิ่งกว่านั้นจะต้องสามารถให้ความเข้าใจและชักจูงผู้ที่ไม่รู้ภาษาอาหรับ ทั้งที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม
7. ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง และมีความเหมาะสมทางวิชาการเพื่อแก้ไขปัญหาค่จะเกิดขึ้นด้วยหลักฐาน เหตุผล และวิธีการที่น่าพอใจ
8. ต้องเป็นผู้มีมารยาทดีงาม มีความประพฤติเรียบร้อย เป็นที่รักใคร่ของหมู่คณะทั้งนี้ เพื่อให้หมู่ชนนั้น เชื่อถือและปฏิบัติตามคำแนะนำชี้แจง
9. ต้องมีความอ่อนโยน อุดมทน ทำประโยชน์ ตลอดจนจนทำให้หมู่คณะเข้าใจศาสนาอย่างกระจ่างแจ้ง

10. ต้องเป็นคนมักน้อย พอใจสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประทานมาให้ ทั้งนี้เพื่อเป็นผู้ที่มีเกียรติคู่ควรแก่การเคารพรัก และพ้นจากการถูกรังแก

11. ต้องอ่านกุรอานได้คือ รัฎฎะอ์การอ่าน (ตั้ญวีด) อย่างดี

12. แต่งกายสุภาพเรียบร้อย เหมาะกับบุคลิก

การจัดโครงการการศึกษาอกระบบโรงเรียนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทุกรูปแบบ และที่ทุกหน่วยงานจัดนั้น จะประสบผลสำเร็จด้วยดี เป็นที่ยอมรับของสังคมและถึงมือผู้รับอย่างเต็มที่ น่าจะได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากโต๊ะอิหม่าม ถึงแม้ว่าโต๊ะอิหม่ามจะไม่ดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการก็จริง แต่หลังจาก ทรัพย์สินหรืออิทธิพลของบทบาทและหน้าที่ทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร ดังที่กล่าวแล้ว จะเป็นตัวแปรตัวสำคัญที่จะหล่อหรือผลักดันให้ความร่วมมือ หรือสนับสนุนให้โครงการ หรือ "ทุกสิ่ง" ที่รัฐหยิบยื่นให้แก่สังคมมุสลิม โต๊ะอิหม่ามจะพิจารณาว่าสิ่งนั้นสมควร เหมาะสมหรือไม่ เพียงใด เพราะสังคมมุสลิมมีโต๊ะอิหม่ามเป็นเสมือนแม่บ้าน ผู้นำกลุ่มชน เสมือนผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน โครงการการศึกษาอกระบบโรงเรียนตามรูปแบบต่าง ๆ จะ "ถึงมือผู้รับที่เป็นชาวไทยมุสลิม" อย่างแน่นอน และบรรลุผลเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล ถ้านักการศึกษาอกระบบโรงเรียน นักพัฒนาหรือนักปฏิบัติในภาคสนามทั้งมวลสามารถทำให้โต๊ะอิหม่ามเข้าใจ รับรู้ มีส่วนร่วมให้การสนับสนุนและเห็นด้วยต่อโครงการ และมีปัจจัยที่จับต้องประกอบที่สำคัญที่แฝงอยู่อันจะทำให้ทำงานหรือโครงการสำเร็จผล คือ

1. ความเลื่อมใสศรัทธา ประเด็นหลักของการพัฒนา หากผู้ให้ตั้งใจให้อย่างดี โดยคิดว่าคงเป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแน่นอน จึงทุ่มเงิน บุคลากร และวางแผนเสียอย่างคืบคั้น แต่หาก "ผู้รับ" ไม่พอใจหรือไม่ศรัทธาแล้ว จะเห็นว่าสังคมนั้นจะไม่ยอมรับ การพัฒนาจะไปไม่รอด ผลก็ไม่เกิด และจะเป็นปัญหาตามมาด้วยซ้ำไป จังหวัดชายแดนภาคใต้มีโต๊ะอิหม่ามซึ่งมีบทบาทเป็นที่รัก ศรัทธา คดลกคลี อยู่กับสังคมมุสลิมทุกจุด ย่อมรู้ซึ่งถึงธรรมชาติ ความต้องการ ปัญหาและอุปสรรคอะไรต่าง ๆ ไปได้

2. ด้านสถานที่ การดำเนินการโครงการการศึกษาอกระบบโรงเรียน เกือบทุกโครงการจำเป็นต้องใช้บริเวณสถานที่ จัดกิจกรรมหรือดำเนินงาน ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีมัสยิดอยู่ถึง 1,295 แห่ง เป็นแหล่งที่เหมาะสม กว้างพอ และเป็นแหล่งรวมของชาวไทยมุสลิมอยู่แล้ว หากนักการศึกษาออกโรงเรียน ผู้รับผิดชอบหรือนักปฏิบัติภาคสนามสามารถประสานกับโต๊ะอิหม่ามได้ จะมีประโยชน์อย่างมหาศาล

3. ด้านบุคลากร บางโครงการของกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนสามารถให้โต๊ะอิหม่ามเข้าร่วมหรือดำเนินการเอง จะมีประโยชน์และเป็นการประหยัดบุคลากรของรัฐไปในตัวด้วย เพราะผู้เข้าร่วมจะมีแต่ความเสียสละ สามัคคี มีศรัทธาต่อโครงการ ผู้รับบริการที่จบหรือผ่านการศึกษามาจะมีความรู้ คุณภาพและคุณธรรมพร้อมไปด้วย

4. ด้านงบประมาณ ปัจจัยสำคัญในการดำเนินงาน ต้องอาศัยงบประมาณจึงจะดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การพัฒนาตามโครงการที่โต๊ะอิหม่ามมีส่วนร่วมหรือให้การส่งเสริมสนับสนุนนั้น ศรัทธาประชาชนจะมีมากกว่าเงิน บางโครงการเกือบจะไม่ต้องใช้เงินรัฐเลยก็ได้

5. ผลที่ได้รับ การพัฒนาสังคมไม่ว่าด้านใด เพื่อประชาชนในสังคมนั้น ๆ ได้มีส่วนคิด ร่วมกันจัดพัฒนาให้ตรงกับสภาพสังคม ความต้องการของท้องถิ่นของเขาแล้ว เขาก็มีส่วนร่วมรับผิดชอบ เขาจะมีความภูมิใจ ยินดีต่อผลที่ได้รับได้ร่วมกันแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นไป เพื่อให้สังคมของเขามีสันติสุข และเกิดสันติภาพต่อไป

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในกระบวนการศึกษาได้มีผลงานวิจัยหลายชิ้นที่ได้ทำการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดชายแดนภาคใต้และผู้นำของศาสนาอิสลาม ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา เช่น เรียร์ ธรรมาธิปไตย (2505) ได้ศึกษาเรื่อง "บทบาทของกำนันในการบริหารราชการในจังหวัดยะลา" ในการวิจัยครั้งนี้พบว่า การบริหารราชการระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะรูปแบบใดต้องอาศัยการมีส่วนร่วม หรือได้รับการสนับสนุนจากประชาชนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะ "สังคมมุสลิม" มี "ผู้นำแฝง" คือ โต๊ะครู และโต๊ะอิหม่าม อยู่เบื้องหลังกำนัน ซึ่งบางครั้งผู้นำชุมชน

ในแต่ละดินจะมีอำนาจ อิทธิพล มากกว่ากันเสียอีก จึงคล้ายกับเป็นผู้มีบทบาทในการบริหารราชการเอง การจะให้การบริหารงานได้ผล ผู้วิจัยได้เสนอว่าต้องรู้จักประสานกับผู้นำระดับท้องถิ่นของสังคมมุสลิมให้ได้ หากทำไม่ได้ "นอกจากงานไม่เดินแล้วชีวิตอาจจะคับคัวย"

รุ่ง แก้วแดง (2511) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ "ทัศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม" เนื่องจากรัฐต้องการปลูกฝังความรู้สึกรักชาติให้เกิดความเข้าใจอันดีของคนในชาติ ให้แก่ชาวไทยมุสลิม และส่งเสริมการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างจริงจัง จึงหาวิธีการเพื่อสอดแทรกความเป็นเอกภาพของชาติเข้าไปในสถาบันการศึกษาทางศาสนาที่ปอเนาะนี้ด้วย เพราะปกติเดิมชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้จะไม่นิยมส่งลูกหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนของรัฐที่เรียนไปบ้างก็ในลักษณะไม่พอใจ พอจบภาคบังคับแล้วหรือแม้ขณะยังเรียนอยู่ก็จะไปเรียนต่อที่ปอเนาะ ซึ่งเป็นสถานศึกษาของสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การสอนจะใช้ภาษายาวีหรือภาษามาลายูและเรียนแค่วิชาศาสนาเท่านั้น รัฐเห็นว่าอาจเป็นภัยต่อชาติและเป็นผลร้ายต่อการพัฒนาอย่างมาก จึงมีนโยบายปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม โดยบรรจุเอาวิชาสามัญ สังคมอื่น ๆ แทรกเข้าไปบ้าง ให้ลูกหลานแก่ครูบ้าง เพื่อหาทางควบคุมและแก้ไขปัญหานั้น ๆ ด้วย ผลของการวิจัยนี้ทำให้ทราบถึงทัศนคติของโต๊ะครู ซึ่งเป็นผู้นำทางการศึกษาที่สำคัญกลุ่มหนึ่งของมุสลิม ซึ่งเขามีความเห็นที่รัฐออกระเบียบปรับปรุงและหาทางช่วยเหลือเพื่อพัฒนาการศึกษา ให้ความเป็นธรรมและโอกาสแก่ชาวไทยมุสลิมอย่างนั้น "คืออย่างนี้" เขามีความพอใจกันเป็นส่วนใหญ่ มีบ้างที่เสนอแนะเพื่อให้รัฐช่วยเรื่องงบประมาณเพิ่ม ช่วยสร้างอาคารเรียน หรือความเอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐต่อชาวไทยมุสลิม แต่โดยสรุปแล้วจะมีความเห็นไม่ขัดก่อนนโยบายของรัฐ

ประกิจ ประจวบจั่น (2516) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม" โดยที่ทราบกันทั่วไปว่าชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เคร่งครัดต่อการนับถือและปฏิบัติตามศาสนาอิสลามเป็นอย่างมาก มีสถาบันซึ่งอบรมสั่งสอนเรื่องศาสนาโดยเฉพาะ สืบเนื่องมาแต่โบราณคือปอเนาะ โดยมีโต๊ะครูเป็นผู้สอน ไม่มีหลักสูตรวิชาเรียนและเวลาสอนที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและ

ความพอใจของไต่จะครู การเรียนการสอนใช้ภาษามลายู นักเรียนจึงพูดภาษาไทยไม่ได้ เป็นเหตุให้ขาดความสำนึกในความเป็นคนไทย ต่อมารัฐมนตรีนโยบายปรับปรุงบอเนาะให้เป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา โดยได้พัฒนาระบบการศึกษาให้เพิ่มวิชาสามัญ และวิชาชีพเข้าไปด้วย ผลการวิจัยครั้งนั้นพบว่าโรงเรียนสอนแต่เพียง ศาสนาอย่างเดียว ยังมีถึงร้อยละ 44.6 ของโรงเรียนทั้งหมด และร้อยละ 61.1 ของนักเรียนทั้งหมดจะเรียนแค่เฉพาะวิชาศาสนาโดยไม่เรียนวิชาสามัญและวิชาชีพ ผู้วิจัยได้เสนอให้มีการจัดกำลังคน เงิน วัสดุอุปกรณ์เพื่อแก้ปัญหาการบริการทางการศึกษาให้ถูกต้อง

จำลอง สวณะคุณานนท์ (2518) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของไต่จะครู โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้" โดยใช้วิธีสัมภาษณ์ไต่จะครู ซึ่งสอบถามความคิดเห็นตามแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเกี่ยวกับบทบาททางการศึกษา บทบาททางศาสนา บทบาทผู้นำชุมชน บทบาททางการเมืองและการปกครอง ผู้วิจัยสรุปว่า โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามถือว่าเป็น "สถาบันเบ็ดเสร็จของสังคม" ที่รัฐควรพิจารณาปรับปรุง สนับสนุนให้เป็น รูปแบบของโรงเรียนชุมชนอย่างแท้จริง เพราะจะได้เป็นกุศโลบายในการแก้ปัญหาทางการเมือง และด้านอื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งไต่จะครูต่างก็ให้ความร่วมมือต่อทางราชการเป็นอย่างดี และมีบทบาทต่อการพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนเป็นอย่างมากด้วย

เปรมจิต บุตรสีทา (2524) ได้ศึกษาวิจัยอย่างน่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งคือ "การสอนภาษาไทยในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม เขตการศึกษาสอง" ผลการวิจัยปรากฏว่าผู้บริหารของโรงเรียนเองยังมีความรู้และเข้าใจภาษาไทยน้อย ทำให้การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนให้เกิดทักษะและครบวงจร จึงมีน้อยไปด้วย ส่วนครูผู้สอนจะมีความรู้พูดภาษาไทยได้ดี และครูต่างมีความเห็นว่าควรเน้นวิชาสามัญในหลักสูตรอย่างมากที่สุด ครูเสนอให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ควรจัดบริการแบบเรียน หลักสูตร คู่มือครู หนังสืออ่านประกอบให้แก่โรงเรียนให้มากกว่านี้ เพราะเท่าที่ผ่านมาไม่ค่อยได้รับเลย (109) ส่วนปัญหาที่นักศึกษาไม่สนใจหรือไม่รักที่จะเรียนภาษาไทยคือ นักเรียนมาเรียนไม่สม่ำเสมอ และนักเรียนขาดแคลนอุปกรณ์นั้น สภาพและปัญหานี้ตรงกับปัญหาที่เขตการศึกษาสองได้สำรวจไว้เมื่อปี พ.ศ. 2522 ว่า เพราะนักศึกษายากจนเลยขาดเรียนมาก มาเรียนไม่สม่ำเสมอ ขาดเรียนครั้งละหลาย ๆ วัน เพราะต้องไปประกอบอาชีพ เช่น ทำนา ช่วยกรีดยาง หรือรับจ้าง เป็นต้น นอกจากนั้น

นักศึกษาไม่สนใจจะเรียนวิชาสามัญ เพราะไม่มีเป้าหมายว่าเมื่อเรียนแล้วจะได้ประโยชน์อะไร ทำให้การเรียนการสอนวิชาสามัญไม่ได้ผลเท่าที่ควร

พรจรัส รัตนจรณะ (2524) ได้ทำการวิจัยอีกเรื่องคือ "การศึกษาสภาพความเข้าใจภาษาไทยของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดยะลา" ด้วยเหตุที่การเรียนการสอนและการพูดภาษาไทยเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนไทย แต่ในจังหวัดยะลาเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีชาวไทยมุสลิมมาก การดำเนินการสอนเพื่อให้รู้ภาษาไทยยังมีปัญหาบ้าง ผลการวิจัยพบว่าการดำเนินการจัดโครงการส่งเสริมความเข้าใจภาษาไทย เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 5202 ตามรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ทำให้ผลการพูดภาษาไทยของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดยะลาฟังและพูดภาษาไทยได้ในระดับปานกลาง เพศชายพูดและฟังภาษาไทยได้ระดับปานกลางขึ้นไปมีจำนวนมากกว่าเพศหญิง ประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไปพูดภาษาไทยได้ร้อยละ 24 เท่านั้น

วัน เคชพิชัย (2527) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การประเมินโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานประเภทชั้นเรียนในเขตการศึกษา 2" เนื่องจากรัฐต้องการจะแก้ปัญหาการศึกษาในเขตการศึกษา 2 ซึ่งครอบคลุมพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สนองตอบต่อชาวไทยมุสลิมด้วย จึงได้มีโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานประเภทชั้นเรียนชั้นรวมทั้งโครงการอื่น ๆ มากมาย โดยหวังว่าโครงการที่จัดขึ้นนี้จะเป็นแกนกลางหรือเป็นยุทธศาสตร์ทางการศึกษา ที่จะได้จัดบริการ ปรับปรุง ส่งเสริม การศึกษานอกระบบโรงเรียนในเขตการศึกษา 2 ให้ผู้รับบริการทุกเพศ ทุกวัยได้รู้จักตัวเอง รู้จักสังคม คิดเป็น แก้ปัญหาได้ และสามารถแสวงหาข้อมูลข่าวสารประกอบความคิดในการตัดสินใจให้ดียิ่งขึ้นโดยได้จัดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 สมควรมีการประเมินโครงการนี้เพื่อจะได้นำผลไปประยุกต์และปรับปรุงกิจการนั้นให้ดียิ่งขึ้นต่อไป จากผลการวิจัยพบว่า โครงการที่ดำเนินไปยังมีปัญหาอยู่มากทั้งในด้านการดำเนินงาน ผู้รับผิดชอบ ผู้รับบริการ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติภาคสนามไม่ได้รับกำลังใจและยังเข้ากับชาวบ้านไม่ได้ดีเท่าที่ควร รวมทั้งระบบงานที่ดำเนินการก็ยั้งช้า ซ่อนกันอยู่